Risto Ryti
ja demokratian rajat

Risto Ryti -seuran julkaisuja 2

Risto Ryti - seura

Risto Ryti ja demokratian rajat

Risto Ryti -seuran julkaisuja 2

Risto Ryti
ja demokratian rajat

..... Helsinki / 1995

Toimittaja:
Hannu Heikkilä

Hakapaino Oy, Helsinki 1995

ISSN 1237-0452
ISBN 951-96961-1-3

Lukijalle

Risto Ryti -seuran julkaisusarjan ensimmäisen niteen otsikkona oli *Tuntematon Risto Ryti*. Tämän julkaisun ilmestyttyä sai dosentti Martti Turtola valmiiksi ensimmäisen alkuperäisaineistoon perustuvan, historiantutkimuksen kriteerein arvioitavan elämäkertateoksen Risto Rytistä. Enää ei voida puhua "tuntemattomasta" Risto Rytistä, joskin hänen laajaan toimintaansa liittyy vielä paljon tutkittavaa.

Risto Ryti -seura järjesti 1.4.1995 yhteistyössä Huittisten kaupungin ja Turun kesäyliopiston kanssa Kuninkaisten koulutus- ja kulttuurikeskuksessa seminaarin, jonka otsikkona oli *Risto Ryti ja edustuksellinen demokratia Suomen itsenäistymistä seuranneena vuosikymmenenä (1918–1929)*. Tästä seminaarista saatua materiaalia on laajennettu edellä mainittuun teemaan hyvin sopivilla artikkeleilla. Emeritus professori Pekka Suvanto piti Risto Ryti -seuran vuosikokouksessa maaliskuussa 1995 esitelmän, jossa hän analysoi Risto Rytin aatepoliittista maailmankuvaa. Professori Ilkka Saraviita puolestaan tarkastelee ns. Ribbentrop-sopimuksen oikeudellisia arviointeja artikkelissa, joka pohjautuu Risto Ryti -seuran toukokuussa 1994 järjestämässä seminaarissa pidettyyn esitelmään. Kaikille näille kirjoituksille on yhteistä se, että ne liittyvät Risto Rytin käsityksiin demokraattisen valtion ja yhteiskunnan toiminnan perusteista.

Helsingissä 25. lokakuuta 1995

Hannu Heikkilä
Risto Ryti -seuran hallituksen sihteeri

Sisällys

Lukijalle 5

Simo Jaatinen
Risto Ryti ja Huittinen 9

Pekka Suvanto
Risto Ryti – liberaali vai konservatiivi 13

Vesa Vares
Risto Ryti ja suomalainen konservatismi 23

Toivo Nygård
Risto Ryti ja suomalainen äärioikeisto 37

Hannu Heikkilä
Talousmies eduskunnassa 45

Ilkka Saraviita
"Ribbentrop-sopimuksen" oikeudellista arviontia 57

Simo Jaatinen

RISTO RYTI JA HUITTINEN

(Seminaarin avaussanat 1.4.1995)

Huittisten kirkkomaalla sen läntisellä rinteellä, sankarihautojen välisellä alueella, on Rytin sukuhauta. Tasavallan presidentti Risto Rytin vanhemmat ja hänen sisaruksiaan on haudattu siihen. Haudalla on hiotun punagraniittisen jalustan päällä kuvanveistäjä Evert Yli-Porilan tekemä, vaskeen valettu veistos, luonnollista kokoa oleva rukoileva nuori tyttö. Polvistuneena, kädet yhteen liitettynä, katsoen avoimesti taivaan sineen, tämä ikään kuin pyytää armahdusta niille kymmenille sukupolville, jotka kirkkomaahan on kätketty. Jotkut sanovat, että patsas esittää Risto Rytin sisarta, Elsa Rytiä. Joka tapauksessa patsas pystytettiin hänen kuolemansa jälkeen 1930-luvulla.

Kymmeniä vuosia sitten muistan ihailleeni tuota patsasta äitini kanssa. Hän kertoi lääketieteen tohtori Elsa Rytin ajaneen naisasiaa ylpeydellä. Hän kertoi, miten Elsa Ryti – itsenäinen nuori nainen – oli ollut ylivertainen miehiin nähden omalla alallaan. Äitini puheeseen toi surumielistä lämpöä varmaankin se, että sama tauti – saman kuoleman käsi – oli kaksi kertaa Rytien tavoin kouraissut äitini sisarusparvea. Kysyin äidiltäni, miksi muistomerkissä on vain sukunimi Ryti, eikä lainkaan henkilöiden nimiä. Hän vastasi: "Se on Rytien tapaista". Äitini sanoi sen niin suurella kunnioituksella, ihailulla ja lämmöllä, etten kysynyt lisää. Olen tuota arvoituksellista vastausta jälkeenpäin usein miettinyt.

Itse sanoman luulen ymmärtäneeni. Rytit olivat vankaa satakuntalaista talonpoikaissukua, puolin ja toisin rusthollareita ja vaikuttajia. Tällaisten sukujen jäsenillä on vahva omanarvontunto. Satakuntalaisilla se ei ilmene korskeutena, vaan päinvastoin korostettuna vaatimattomuutena. Varallisuus ja teot luovat muiden kunnioituksen ja arvostuksen. Ei sitä tarvitse itse tuoda esille. Agraariyhteiskunnassa kyllä tiedettiin, ketkä

sukuhautaan oli haudattu. Joka ei sitä tiennyt, hän ei ollut sen tiedon väärttikään.

Luulen ymmärtäväni myös sen kunnioituksen, joka kuului äitini äänessä. Nytkin meillä kaikilla huittislaisilla on päällimmäisenä tunteena juuri kunnioitus, kun ajattelemme Rytin suvun tunnetuinta jäsentä, presidentti Risto Rytiä ja hänen elämäntyötään. Tietenkin tunnemme myös ylpeyttä hänen huittislaisuudestaan. Tuskin me kuitenkaan muutoin eroamme muista suomalaisista. Kuulemamme ja kokemamme mekin muutamme mielikuviksi ja sijoitamme ne itse kukin omaan aatemaailmaamme.

Me täällä päin olemme myös erityisen kuuliaista ja isänmaallista väekä. Kun kansamme johtajat sanoivat sodan jälkeen, että nyt vaietaan, täällä myös vaiettiin. Risto Rytistäkin vaikenimme neljännesvuosisadan. Vasta vuonna 1970 paljastettiin täällä muistokivi ja muistolaatta Risto Rytin syntymäkodin paikalla Loimankylässä. Suurempi ja huomattavia taloudelisia uhrauksia edellyttänyt saavutus oli vuonna 1979 paljastettu Risto Rytin patsas kirkon lähellä. Kuvanveistäjä Kauko Räike on siinä kuvannut presidentti Risto Rytin sellaisena kuin me hänet tunnemme, huoliteltuna, harkitsevana ja yksinäisenä vastuun kantajana. Olemme otettuja patsaastamme, koska vieläkään ei muualla ole muisomerkkiä, josta Risto Rytin voisi tunnistaa. Vuonna 1989 täällä vietettiin Risto Rytin 100-vuotisjuhlaa arvokkain menoin. Ja vuonna 1993 – viikko sen jälkeenl, kun Helsingissä perustettiin Risto Ryti -seura – vihittiin Huittisissa Kuninkaisten koulutus- ja kulttuurikeskuksen auditorio Risto Ryti -saliksi. Samana keväänä pidettiin tässä salissa ensimmäinen Risto Ryti -seminaari (ks. Risto Ryti -seuran julkaisuja 1) ja syksyllä vihittiin kaupungin halki johtava katu Risto Rytin kaduksi.

Risto Ryti -seura päätti järjestää yhteistyössä Huittisten kaupungin ja Turun kesäyliopiston kanssa toisen Risto Ryti -seminaarin 1.4.1995 – samalla päivälle ajoittuu myös Huittisten museon presidentti Risto Ryti -osaston vihkiminen ja avaaminen sekä kuvanveistäjä Raimo Heinon tekemään Risto Ryti -aiheiseen mitaliin pohjautuvien seinäreliefien paljastaminen Risto Ryti -salissa.

Palaan vielä alussa selostamaani keskusteluun äitini kanssa Huittisten

kirkkomaalla Rytin sukuhaudan äärellä. Luulen että lämpö, jolla hän puhui Ryteistä, johtui yhteisestä aatepohjasta heidän nuoruudessaan. Äitini kävi Länsi-Suomen kansanopiston vuosina 1902 – 1903. Samalla kurssilla oli mm. Risto Rytin veli Väinö Ryti. Neljä vuotta aikaisemmin oli kansanopiston käynyt äitini vanhempi sisar Mandi Hannula ja myöhemmin vielä kolme äitini nuorempaa sisarusta. Sama Länsi-Suomen kansanopiston johtaja M. a. Knaapinen, joka oli opettanut ja myöhemmin henkissti valmentanut Risto Rytiä, loi niin äidilleni kuin ilmeisesti kaikille oppilailleen ja kansanopistoa lähellä olleille yhteisen aatemaailman, vahvaan kristillissiveellisen elämänasenteen ja isänmaanrakkauden.

Samoja kansanopistolaisia oli vuonna 1906 perustamassa Huittisiin Nuorsuomalaista puoluetta. Enoni oli sen puheenjohtaja ja äitini sen sihteeri. Kaksi vuotta myöhemmin osaston yhteyteen perustettiin nuoriso-osasto, Huittisten Nuorsuomalaiset Nuoret. Ylioppilas Risto Ryti oli sen puheenjohtaja. Mukana olivat myös Huittisten pitäjänapulaisen Mannelinin poika, ylioppilas Arvo Inkilä ja Huittisten jahtivoudin tytär Vera Schultz, jonka veljet olivat Huittisissa huomattavia liikemiehiä. He kaikki olivat kansanopistoväekä ja nuorisoseuralaisia. Enoni Osakari Hannula kertoi, miten hän vuonna 1908 kierteli polkupyörällä yhdessä Risto Rytin kanssa vaalitilaisuuksissa. Heistä kumpikaan ei ollut itse ehdokkaina, vaan aatteen puolesta pitivät puheitaan. Päätellen enoni naaman virneestä, muistot olivat pelkästään riemullisia.

Vuonna 1919 Risto Ryti valittiin eduskuntaan Turun pohjoisesta vaalipiiristä ja Mandi Hannula Mikkelin vaalipiiristä. Äitini valittiin Huittisten kunnanvaltuustoon. Ylioppilas Vera Schultz avioitui tiedemies Edwin Linkomiehen, silloin Flinck, kanssa. Kansansivistysmies Arvo Inkilä jäi vielä odottamaan myöhempää vuoroaan edistyspuolueen kansanedustajaksi ja pääministerin sihteeriksi. Tämän julkaisun artikkeleja lukiessa on mielenkiintoista tarkastella, miten näillä tasangoilla vuosisadan alussa voimakkaana versoneet aatteet itsensä tuntemisen välttämättömyydestä ja pyrkimyksestä olemaan hyödyksi lähimmäisilleen, kansalleen ja maalleen ovat päässeet esille valtakunnan asioita käsiteltäessä.

Pekka Suvanto

RISTO RYTI – LIBERAALI VAI KONSERVATIIVI

Johdanto

Risto Rytin elämäkerran kirjoittaja, dosentti Martti Turtola on löytänyt ilmeisesti vuonna 1942 laaditun Risto Rytin muistiinpanon, jossa hän erittelee Suomen suhtautumista Neuvostoliittoon ja Englantiin. Siinä hän siteeraa konservatismin oppi-isän, englantilaisen Edmund Burken sanoja seuraavasti:

> "...Yhteiskunta on todella sopimus...se on kumppanuutta kaikessa tieteessä, kaikessa taiteessa, kumppanuutta kaikissa hyveissä ja kaikessa täydellisyydessä. Koska sellaisen kumppanuuden tavoite voidaan saavuttaa vain monien sukupolvien aikana, siitä tulee kumppanuutta ei vain niiden välillä, jotka elävät, vaan myös niiden välillä, jotka ovat kuolleet ja jotka tulevat syntymään."

Tässä Risto Ryti hyväksyy yhden keskeisen konservatiivisen periaatteen: historiallisen kontinuiteetin, jatkuvuuden periaatteen. Nykyaika on nähtävä osana monien sukupolvien ajan kestänyttä kehitystä, jota ei pidä äkillisin ja jyrkin muutoksin keskeyttää. Hän on samalla niitä harvoja suomalaisia valtiomiehiä, jotka yleensä ovat lukeneet Edmund Burkea ja siteeranneet häntä.

Yhden lainauksen perusteella ei pidä kuitenkaan tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Se todistaa lähinnä vain sen, että Ryti oli monipuolisesti tutustunut englantilaiseen kulttuuritraditioon. Hänhän myös tunsi erittäin hyvin liberalismin oppi-isän, Adam Smithin, klassiset teokset.

On erittäin hankalaa vastata kysymykseen, oliko Risto Ryti liberaali vai konservatiivi, sillä aatteelliset raja-aidat eivät ole koskaan olleet täysin selviä. Varsinkin porvarillisella puolella politiikkaa ohjasivat enemmän pragmatiikka kuin ideologiat.

Autonomian ajan loppupuolella suomalaisten oli keskitettävä tarmonsa taisteluun kansallisen olemassaolonsa puolesta. Suhtautuminen tähän taisteluun määritteli suomalaisen yhteiskunnan jakautumisen myöntyväisyyssuunnan ja passiivisen vastarinnan kannattajiin. On kuitenkin todettava, että myöntyväisyyssuuntaan kuuluvat vanhasuomalaiset edustivat lähinnä konservatiiveja. Passiivista vastarintaa kannattavat perustuslailliset joihin nuorsuomalaiset kuuluivat on nähty ajattelumaailmaltaan puolestaan liberaaleina.

Käsitteet

Mitä sitten termeillä konservatiivi ja liberaali todella tarkoitettiin? Monet ymmärtävät sanan konservatismi käsitteenä, joka kuvaa yleistä vanhoillisuutta, halua säilyttää kaikki ennallaan. Tämä on sumentanut pahasti sanan alkuperäisen keskeisen merkityksen. Viime vuosisadan alusta lähtien sillä tarkoitettiin oikeistoa koskevaa aatetta, joka oli syntynyt Ranskan vallankumouksen vastareaktiona. Koska konservatismi vastusti kaikkia abstraktisia teorioita, se ei ollut mikään tarkoin määritelty ideologia. Se oli ennemmin tapa elää ja jäsentää maailmaa. Sen aatemaailma perustui juutalaiskristilliseen traditioon osin myös antiikin "hyvän elämän" so. hyveen tavoitteluun. Kristinuskon mukaan ihminen on epätäydellinen: hyvä ja paha käyvät jatkuvasti keskenään taistelua. Siksi ei pidä kuvitella, että tähän maailmaan voitaisiin luoda pysyvää onnen tilaa. Tärkeintä on, että monien ongelmien keskellä tullaan joten kuten toimeen. Siksi konservatiivit olivat skeptikkoja, jotka pitivät erilaisia maailmanparannusohjelmia utopioina. He edellyttivät lujaa valtiota, joka huolehtisi maan ja kansalaisten eduista ja moraalista. Aatteessa oli siis mukana annos holhoavaa, paternalistista ajattelutapaa.

Tärkeätä oli historiallisen jatkuvuuden säilyttäminen, ettei yhteys kansalliseen traditioon katkeaisi. Konservatiivi oli patriootti, josta 1800-luvun puolivälistä tuli myös kansallisuusaatteen kannattaja.

Suomalainen so. suomenkielisten konservatismi poikkesi selvästi Keski-Euroopan feodaaliperäisestä konservatismista. Se ei ollut perinteisen vallan puolustaja, vaan sen tukijat pyrkivät päinvastoin säätykierrossa ylöspäin. Se oli luonteeltaan talonpoikainen, kristillinen, reformeja suosiva ja ennen kaikkea kansallinen. Suomen ruotsinkielinen konservatismi oli säilyttävä taistellessaan saavuttamiensa etuoikeuksien puolesta, mutta edusti toisaalta ajatusmaailmaltaan suomalaista patriotismia ja perustuslaillisuutta.

Liberaalit eivät olleet niin skeptisiä kuin konservatiivit. He olivat omaksuneet valistuksen ja Ranskan vallankumouksen julistamat edistyksen aatteet. Siksi heidän mielestään ihminen oli sittenkin hyvä: ts. hänellä oli edellytykset toimia itsenäisenä, autonomisena olentona. Hän tarvitsi ennen kaikkea vapautta ja suvaitsevaisuutta, ei holhousta. Talouselämässä oli tavoitteena puhdas, intressiedustukseen perustuva markkinatalous, joka perustuu valtion valvonnasta vapaaseen yrittäjyyteen. Valtio oli liberaaleille lähinnä pakkoinstituutio, jonka apuun oli turvauduttava mahdollisimman vähän. Sen päätehtävä oli lähinnä turvallisuudesta ja oikeudesta huolehtiminen.

Nuorsuomalaiset poikkesivatkin vanhasuomalaisista siinä, että he korostivat yksilöllisyyttä, intressiedustukseen perustuvaa markkinataloutta, vapaamielisyyttä ja yhteiskunnallista vapautta lisääviä reformeja mm. naisen asemaa parantavia uudistuksia enemmän kuin vanhasuomalaiset. Sitä vastoin vanhasuomalaisten sosiaalinen reformipolitiikka oli ainakin ohjelmaltaan laajempaa kuin nuor-suomalaisten.

Nuorsuomalainen puolue jakaantui suurlakon jälkeen kahteen ryhmittymään: pääskysiin ja varpusiin: nimitysten ornitologinen tausta on johdettavissa eräästä vuoden 1906 lehtiartikkelista.

Dosentti Vesa Vareksen mukaan sortovuosien Suomessa pääskyset olivat Svenska Folkpartietin jälkeen maan oikeistolaisin ryhmä, jota liberaalisuuteen yhdisti vain yksilökeskeisyys. Heille perustuslaillisuus soveltui erinomaisen hyvin, koska he näkivät valtion päätehtävänä

nimenomaan oikeuden toteuttamisen. He olivat lähellä legalismia, lain kirjaimen tunnontarkkaa noudattamista.

Voimakkaasti isänmaalliset pääskyset kuuluivat itsenäisyysmiehiin ja olivat sen vuoksi saksalaismielisiä ja lähellä jääkäriliikettä. He olivat suoran toiminnan miehiä, jotka olivat valmiit voimakkaisiin toimenpiteisiin vapauden saamiseksi. He olivat juuri niitä, jotka ottivat valkoisten puolella johdon käsiinsä punaisten vallankumousten puhjettua tammikuussa 1918. Heillä oli ilmeinen kyky toimia nimenomaan vaikeissa kriisitilanteissa. Varovaiset vanhasuomalaiset ja osin nuorsuomalaiset varpusetkin jäivät hetkeksi sivustakatsojiksi.

Itsenäistymisen jälkeen uuteen kansalliseen kokoomukseen siirtyneet pääskyset olivat ensi sijassa oikeistolaisia ja vain muutamissa asioissa tyypillisiä konservatiiveja. Tärkein side konservatismiin oli monarkin johtaman vahvan valtion kannattaminen.

Pääskyset ja aktivistit olivat maanpuolustuksen merkitystä korostavia, isänmaallisia aitosuomalaisia, jotka 1930-luvulla olivat ainakin alkuvaiheessa lähellä Isänmaallista Kansanliikettä. Konservatiivinen perinne elikin edelleen parhaiten vanhasuomalaisten ryhmässä.

Nuorsuomalaisen Puolueen vasemmistosiipi oli ryhmittynyt K. J. Ståhlbergin ympärille. Nämä ns. varpuset olivat länsimaihin suuntautunut uudistusryhmä, jota puolueen enemmistö tuki ja joka 1919 muodosti Kansallisen edistyspuolueen. Jussilan mukaan "varpusten" suuri hanke oli yhteiskuntaluokkien erojen tasaaminen, sosiaalilainsäädäntö ja oppivelvollisuus.

Risto Ryti, nuorsuomalaisuus ja perustuslaillisuus

Miksi sitten satakuntalaisen talon poika, lakia opiskeleva Risto Ryti liittyi nuorsuomalaisiin perustuslaillisiin? Selitys on löydettävistä kodin perinnöstä. Satakunta oli vahvaa vanhasuomalaista aluetta, mutta Huittinen ja sen naapuripitäjä Punkalaidun tekivät siitä poikeuksen. Nuorsuomalaisten saamat äänimäärät olivat näissä pitäjissä harvinaisen suuret. Pieni Punkalaidun suunnitteli jopa oman nuorsuomalaisen eh-

dokkaan asettamista vaaleihin.

Nuorsuomalaisia tukivat nimenomaan monet suuret ja valistuneet talot, joihin myös Rytin kotitila kuului. Puolueen suureen kannatukseen löytynee syy Huittisten kansanopistosta, jonka opettajat näyttävät olleen innokkaita perustuslaillisia. Useimpien talon poikien ja tyttärien opinahjo oli siihen aikaan kansanopisto. Risto Rytillä oli taas hyvin läheinen suhde kansanopiston johtajaan, M. A. Knaapiseen.

Sitä vastoin satakuntalainen osakunta oli niitä harvoja, joissa oli vuoden 1905 suurlakon jälkeen vanhasuomalainen enemmistö. Alkuaikoina Risto Ryti ei näytä kovin vilkkaasti osallistuneen osakunnan toimintaan, mutta liittyi mukaan vähemmistöryhmään, ns. nuorsuomalaiseen klubiin.

Perustuslaillisuus soveltui Rytin ajattelumaailmaan hyvin, koska hän ei ollut vain koulutukseltaan lakimies vaan myös asenteeltaan selkeä legalisti, laillisuusmies, jolle lain sana oli lähes pyhä asia. Tästä on dosentti Turtolan kirjoittamassa elämäkerrassa lukuisia esimerkkejä. Toisaalta Rytin perustuslaillisuuteen saattoi vaikuttaa hänen voimakas rationaalisuutensa. Oikeus oli järkevän yhteiskunnan keskeinen tukipilari.

Risto Ryti ja liberalismi

Sitä vastoin ongelmaksi muodostuu kysymys siitä, kuinka paljon hän oli liberaali. Hiukan ennen maailmasotaa Risto Ryti teki ensimmäisen matkansa Englantiin, joka maana tuli hänelle hyvin läheiseksi. Rytin käydessä Englannissa siellä oli vallalla voimakas liberaalinen ajattelutapa. Maata hallitsi silloin vielä voimakas liberaalinen puolue, joka yhteistyössä nopeasti kasvavan työväenpuolueen kanssa oli ryhtynyt huomattaviin yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Sitä vastoin konservatiivit olivat jäämässä ryhmäksi, jolla ei ollut äänestäjille paljoakaan positiivista sanottavaa.

Englannista tulikin Rytille hyvin läheinen maa. Sitä vastoin Saksa johon vanhasuomalaiset ja pääskyset pitivät kontaktia jäi hänelle

vieraaksi, jopa osittain vastenmieliseksi maaksi.

Kyösti Skyttä puhuu 1970-luvulla julkaisemassaan Ryti-kirjassa myös hänen vapaamielisyydestään. Tulkitsen asian niin, että Ryti halusi antaa ihmisten olla omissa oloissaan. Häntä ei konservatiivinen paternalistinen holhousmentaliteetti kiinnostanut. Vuonna 1942 laatimassaan mietelmässä hän toteaa demokratiasta seuraavaa:

"Demokratia edellyttää suvaitsevaisuutta, koska se edellyttää tasa-arvoisuutta, merkitsee se samanlaisia mahdollisuuksia ja koska se edellyttää miehen ja naisen arvoa se merkitsee vapautta." Siinä puhui selvästi vapaamielinen liberaali.

Rytin liberaalisuus oli kuitenkin ennen kaikkea taloudellista. Kun Ryti tuli julkisiin tehtäviin, Suomen taloustieteellisessä ajattelussa vaikutti saksalainen koulukunta, ns. katederisosialismi. Se kannatti valtion johdolla toteutettavaa sosiaalipolitiikkaa. Sen merkittävin kan-nattaja maassamme oli kansantalouden professori Ernst Nevanlinna, yksi suomettarelaisen puolueen johtomiehistä.

Saksalaisen koulukunnan aika alkoi kuitenkin olla ohi. Sen tilalle alkoi tulla jo 1910-luvulla analyyttinen klassisen talousliberalismin oppi, joka korosti monetarismia ja yksityistä taloudellista yrittäjyyttä. Valtion oli mahdollisimman vähän puututtava taloudellisen elämän kulkuun. Ryti oli Suomen Pankin johtajana tiukka klassisen liberaalisen koulukunnan mies. Siinä oli paljon samaa ajattelua, jota oli nähtävissä 1800-luvun alun vanhaliberalismissa ja nykyisin vallalla olevassa neoliberalismissa.

On kuitenkin syytä muistaa, että nämä klassisen liberalismin opit hyväksyi myös konservatiivina tunnettu Juho Kusti Paasikivi. Hän oli 1920-luvulla siirtynyt johtamaan Kansallis-Osake-Pankkia.

Eurooppaan oli kuitenkin 1920-luvulla leviämässä sosiaali-liberaalinen talousoppi, keynesiläisyys, joka korostaa valtion merkitystä suhdanteiden tasaajana. Keynesiläisyys sai mm. Ruotsissa kannatusta pulavuosien jälkeen 1930-luvun lopulla. Siihen vaikuttivat myös ruotsalaisen kansantalousmies Knut Wicksellin teoriat, jotka raivasivat tietä hyvinvointivaltio-aatteen synnylle.

Ryti vastusti jyrkästi Keynesin vaatimusta luopua kultakannasta ja

siirtyä hoidettuun paperivaluuttaan. Hän ei ilmeisesti hylännyt kaikkia Keynesin ideoita, mutta tämän miehen opit eivät näytä häntä innostaneen. Tietoa ei ole siitä, oliko Risto Ryti lukenut Knut Wicksellin teorioita. Keynesiläisyyden läpimurto Suomessa tapahtuikin varsin myöhään, vasta 1960 – 70-luvulla.

Sosiaaliliberaaali Ryti ei siis näytä olleen. Hänen mukaansa kansanvaltaisessa järjestelmässä jokaisella täytyi kyllä olla samat mahdollisuudet inhimilliseen kehitykseen. Siihen eivät saaneet syntyperä tai varallisuus vaikuttaa. Mutta ihmisen oli oltava oma-aloitteinen ja halukas vastaamaan teoistaan. Huoltovaltio ei ihmistä sellaiseen kasvattanut.

Edistyspuolueen mies

Rytin tiukka legalismi ja hänen taloudellinen ja sosiaalinen linjansa vastasi siis huomattavalta osin pääskysten ajattelua. Ryti näyttää myös hyväksyneen sortovuosina pääskysille ominaisen aktivismin, olivathan hänen veljensä innokkaita aktivisteja.

Miksi Risto Ryti ei sitten liittynyt monien pääskysten tavoin vuonna 1919 perustettuun Kansalliseen Kokoomukseen, niinkuin teki hänen osakuntatoverinsa, häntä kuutisen vuotta nuorempi Edwin Linkomies?

Rytin valinnan perusteista ei ole seikkaperäistä tietoa, mutta siihen voidaan esittää useitakin syitä. Koska Rytille saksalainen maailma oli vieras, ei hän voinut olla innostunut kannattamaan Suomen kuninkaaksi tämän maan jalosukuisista. Hänelle läheisessä Englannissa oli kyllä kuningas, mutta todellinen valta oli Viktoria-kuningattaren kuoleman jälkeen (1901) siirtynyt entistä enemmän parlamentille ja sen valitsemalle hallitukselle. Englantia on joskus sanottukin kuninkaalliseksi tasavallaksi.

Ryti ei ollut kokoomukseen siirtyneiden pääskysten mm. Linkomiehen tavoin innostunut aitosuomalaisuudesta ja maapuolustuksen kehittämisestä. Hän oli kaukana heimoaktivisteista ja oikeistoradikaaleista.

Ryti oli vanhasuomalaisen Paasikiven kanssa täysin samaa mieltä

kieliriidan järjettömyydestä. Aitosuomalaisten ajamaa ruotsinkielisten tehtaiden tuotteiden ostokieltoa hän piti kansallisbolshevistisena liikehdintänä. Liiallinen aitosuomalaisuus pilasi poliittisesti tärkeät suhteet Ruotsiin.

Taitava valtiomies

Rahakirstun vartijana hän halusi välttää liiallisia menoja ja ulkomaisen velan ottamista. Maanpuolustuksen kehittämistä hän ei pitänyt tärkeänä ongelmana. Perushankintamäärärahojen myöntämiseen Ryti suostui vastenhakoisesti. Ryti ei uskonut sotaan. Kun Mannerheim vaati rahoja maanpuolustuksen tarpeisiin, Ryti lausui nuo monesti siteeratut sanansa: "Mutta mitä hyödyttää myöntää puolustuslaitokselle näin suuria summia, kun ei kuitenkaan tule sotaa."

Tämä lausunto voidaan selittää sillä, että se oli annettu 1931. Silloin luotettiin vielä lujasti Kansainliiton turvallisuustakuihin eikä Hitlerin valtaantuloon uskottu. Turtolan mukaan Ryti ei kuitenkaan näytä uskoneen sotaan vielä vuoden 1939 alussakaan, jolloin vakavan kriisin merkit olivat olemassa.

Ryti ajatteli englantilaisten liberaalijohtajien tavoin. He uskoivat edistysajatteluun ja siihen liittyvään humaniteetti-ideaan. Ihmiskunta oli kulkemassa kohti sivistyneempää maailmaa. Ensimmäinen maailmansota oli ollut suuri erehdys, jonka kokemuksista ihmiset olivat varmasti ottaneet oppia. Rationaalisen Rytin oli vaikeata uskoa, kuinka epärationaalisesti ihmiset voivat toimia. Tässä hän ajatteli toisin kuin skeptisyyteen taipuvaiset perinteiset konservatiivit ja Kansalliseen Kokoomukseen siirtyneet, voimakkaasti kansalliset pääskyset. Tulevaisuus osoitti, että he osoittautuivat realistisemmiksi kuin Risto Ryti.

Risto Ryti jäi siis Kansalliseen edistyspuolueeseen, mutta ei häntä voi suoranaisesti varpuseksikaan määritellä. Hän piti etäisyyttä K. J. Ståhlbergiin ja puolueen vasemmistosiiven johtajaan A. K. Cajanderiin. Hän oli suuri yksinäinen, tinkimätön oikeuden mies, aatteellisesti ennen kaikkea perustuslaillinen, jonka elämäntehtävänä oli vaalia Suomen

rahatalouden vakautta. Hän oli meritokraatti, jonka ajattelussa joku voi nähdä elitistisyyttäkin. Hänen suurta kyvykkyyttään ei kukaan kieltänyt. Ryti tajusi nopeasti ongelmien todellisen luonteen ja pystyi myös sovittelemaan eri näkökantojen välillä.

Kahden ääriliikkeen, kommunismin ja fasismin, keskenään tekemästä sopimuksesta syntyi toinen maailmasota, joka barbariassaan ylitti kaiken ennalta koetun. Rationalistina Ryti sopeutui nopeasti uuteenkin tilanteeseen ja sai vastuulleen maan johtamisen erittäin vaikeissa oloissa. Silloin ei ollut enää mitään merkitystä sillä, oliko hän pääskynen vain varpunen, liberaali vai konservatiivi. Tärkeintä oli, että johdossa oli taitava, sodan kylmiä lakeja loogisesti ja rationaalisesti erittelevä valtiomies.

Miksi sitten Risto Ryti palasi vuoden 1942 alussa mainitsemaani konservatismin oppi-isän Edmund Burken tekstiin? Hänen mietelmänsä on syntynyt hetkellä, jolloin hän jo aavisti Saksan jäävän häviölle taistelussa. Burke johdattaa hänet suuren kysymyksen ääreen: mikä on kansojen kohtalo yhä armottomammaksi käyvässä maailmassa. Burken tavoin hän näkee suomalaiset kansakuntana, joka ei vain koostu sillä hetkellä elävistä vaan siihen kuuluvat niin jo elämästä poistuneet sukupolvet kuin vielä syntymättömätkin. Ryti ilmeisesti halusi sanoa, että suomalainen yhteiskunnalla on tukenaan menneisyyden saavutukset ja nykyisyyden uhrivalmius. Se antaa takuun siitä, että kansakunnalla on tulevaisuus vielä sodan koettelemusten jälkeenkin. Siinä hän oli täysin oikeassa.

Vesa Vares

RISTO RYTI JA SUOMALAINEN KONSERVATISMI

Johdanto

Risto Ryti mielletään ensisijaisesti jatkosodan presidentiksi, sitten talvisodan pääministeriksi, sitten Suomen Pankin pääjohtajaksi ja talousmieheksi ja lopuksi edistyspuoluelaiseksi. Sen sijaan aatepoliitikkona hän ei ole koskaan erikoisemmin profiloitunut. On tosin selvää, että Ryti kuului liberaalisesti suuntautuneeseen puolueeseen ja aateperintöön; mutta toisaalta hänen menettelytapansa, erityisesti talouspolitiikassa, antavat viitteitä myös varsin konservatiivisesta tai oikeammin ilmaistuna oikeistolaisesta talousajattelusta. Missä määrin Risto Ryti, joka ei ideologisesti kovin näkyvästi itse tilittäytynyt liberalisminsa ja konservatiivisuuden eroihin ja kosketuskohtiin, sitten oli liberaali, missä määrin konservatiivi?

Tämän artikkelin näkökulmat ja ongelmanasettelut voidaankin tiivistää kysymyksiin:

– mitä olivat Rytin ajan konservatismi ja liberalismi yleensä ja yleisinä ilmiöinä?
– missä määrin Rytiä voidaan pitää liberalismiin, missä määrin konservatismiin taipuvana?
– millainen oli Rytin oma linja konservatiivien suhteen ja hänen henkinen asennoitumisensa näihin?
– mikä oli konservatiivien asenne Rytiin?

Tässä ei tarkoiteta liberalismilla jonkinlaista "yleishyvää" – yleistä vapaamielisyyttä, suvaitsevaisuutta, kansanvaltaisuutta jne. – ja

konservatismilla jotain epämääräistä "yleispahaa" – taantumuksellisuutta, suvaitsemattomuutta, epädemokraattisuutta jne., kuten näiden termien käytössä näkee usein erityisesti tiedotusvälineissä tapahtuvan. Liberalismilla tarkoitetaan tässä lähinnä keskustalaista suuntausta, jonka tavoitteena oli vasemmiston integrointi suomalaiseen yhteiskuntaan sisällissodan jälkeen, sosiaaliset ja yhteiskunnalliset uudistukset myös valtiovallan toimenpitein, mutta toisaalta myös yksityisen ihmisen oikeuksien varjelu kollektiivisia suuntauksia vastaan ja varsinaisen luokka- ja eturyhmäpolitiikan torjuminen – siis eräänlainen "malli Ståhlberg".

Konservatismi-termi on vielä ongelmallisempi, koska Suomen historiassa on hyvin harvoin mikään ryhmä tunnustautunut leimallisesti konservatiiviseksi. Yleensä termillä on ollut ennemminkin poliittisen haukkumasana leima, josta kohde on pyrkinyt itse sanoutumaan irti. Jopa tieteellisissä teksteissä nimitys "konservatiivi" joudutaan pukemaan ulkoapäin kohteiden ylle – käyttäen kriteerinä yleensä sitä, ketkä tavallaan "kuuluivat" yhteiskunnan ns. konservatiiviseen lokeroon. Tunnusmerkkeinä on yleensä ollut varovaisuus uudistuksissa ja koti-uskonto-isänmaa - ajattelu. Konservatismilla viitataan tässä oikeistolaiseen ajatteluun, joka korosti kommunismin ja ylipäänsä vasemmiston muodostamaa vaaraa, halusi mieluummin yhdistää porvariston rivit kuin uskoi sillanrakennusmahdollisuuksiin sosialistirajan yli, ja oli varsin varovainen talouspolitiikan suhteen. Maailmansotien välillä tämä merkitsi lähinnä eräänlaista "malli Paasikiveä" – tai mikäli nimettäisiin suuntaus sen henkilön mukaan, joka todella oli suomalaisen oikeiston vahva mies vuosien 1910 ja 1930 välillä, "malli Lauri Ingman".

Risto Ryti: liberaali lähellä konservatismia

Risto Rytiä voidaan pitää lähinnä oikeistoliberaalina. Hänen henkisenä taustanaan olivat liberalismi, nuorsuomalaisuus ja vuoden 1918 tasavaltalaisuus lähinnä ståhlbergiläiseen malliin. Hän tunsi itsekin

epäilemättä juuri nuorsuomalaisuuden ja liberalismin henkiseksi kodikseen, olihan hän ollut Rauman nuorsuomalaisten nuorten järjestön puheenjohtaja ja suhtautunut negatiivisesti vanhasuomalaisten niihin piirteisiin, mitä hän piti vanhoillisina ja uudistusvihamielisinä. Kun valtiomuotokysymys hajotti vuonna 1918 Nuorsuomalaisen puolueen ja siirsi sen monarkistit – mm. Svinhufvudin, Jonas Castrénin, Tekla Hultinin, Rafael Erichin, E. N. Setälän, Hugo Suolahden – uuteen kokoomuspuolueeseen, Ryti valitsi tasavaltalaisen ja liberaalis-demokraattisen edistyspuolueen. Toisaalta Ryti ei ollut luonut mitenkään näkyvää uraa nuorsuomalaisessa puolueessa eikä esiintynyt leimallisesti liberaalisena ajattelijana.

Ryti epäilemättä tunsi talouspolitiikassa sekä "vasemmistolaisen" sosiaaliliberalismin että "oikeistolaisen" vanhaliberalismin, ns. manchesteriläisyyden, opit perin pohjin, mutta yleispoliittisesti ja aatteellis-ideologisesti hän ei näytä juuri tilittäytyneen liberalismin oppeihin. Sen sijaan esimerkiksi hänen puoluetoverinsa, moninkertainen ulkoministeri Rudolf Holsti oli selkeästi ottanut jo nuoruudessaan esikuvakseen brittiläisen sosiaaliliberalismin ja erityisesti sen johtajan David Lloyd Georgen ajattelun, niin sisä- kuin ulkopolitiikan osalta. Monessa käytännön linjauksessakin Ryti oli selvästi eri linjalla puolueensa kanssa. Talouden lait olivat hänelle tärkeämpiä kuin puolueen tai aatteellisen liberalismin.

Kun Ryti valittiin eduskuntaan uudelleen kesän 1922 vaaleissa, kauppa- ja teollisuuspiirien asettama vaalitoimikunta mainitsikin hänet ainoana omana miehenään koko edistyspuolueen 15-miehisessä eduskuntaryhmässä. Kokoomuksessa vastaavia edustajia katsottiin olevan seitsemän ja RKP:ssa kolme.[1] Tämä 1920- ja 1930-luvun "oikeistolaisinkin" talouspolitiikka oli sekin tavallaan vanhaa liberalismia, 1800-luvun ns. manchesteriläisyyden kaikuja, joka pyrki mahdollisimman pitkälle eliminoimaan valtiovallan puuttumisen talouselämään ja josta ajan varsinaiset liberaaliset puolueet pyrkivät jo sanoutumaan irti. Paasikivi ja muut oikeistolaiset talousmiehet olivat myös tämän "esithatcherismin" kannalla: kuvaavaa on esimerkiksi Paasikiven maininta päiväkirjassaan, että tulisi olla niin vahva hallitus

– että se uskaltaisi olla kokonaan puuttumatta talouselämään.

Varsin vanhaliberalistinen oli myös esimerkiksi pankki- ja teollisuusmies Juhani Arajärven illallispuheenvuoron talousosuus kokoomuspuolueen marraskuun 1924 ylimääräisessä puoluekokouksessa:

> "Asiaintilahan on tässä maassa niin, että järjestään kaikki piirit ovat kääntämässä asioita sille kannalle, että valtiolta toivotaan kaikki. Sieltä on kaikki saatava. On vallan samantekevää, vaikka katsoo minkä elinkeinollisen alan edustajia tahansa, niin ilmiö on sama. Tahdotaan kieltää toisia saamasta, mutta kukin erityisesti koittaa kourata niin syvältä kuin mahdollista siihen pussiin, johon panisi niin vähän kuin mahdollista. Se on aivan yhteinen ilmiö viimeisinä aikoina. Ja seuraukset ovat myöskin sen mukaiset. Kaikissa piireissä on se käsitys vallalla, eikä vähemmän kokoomuksen piirissä, että tässä suhteessa olisi muutos tehtävä, mutta onko asia todella nyt niin, että se on tämä doktrinäärinen edistysmielinen puolue, joka on kutsuttu suorittamaan sen teon, joka kyllä tehtävä on ja johon he nyt kaikista edelläkäyvistä tiedoista päättäen erityisesti pyrkivät tässä edessä olevassa vaalitaistelussa."[2]

Vaikka Arajärvi kritisoi erittäin voimakkaasti nimenomaan Rytiä, niin talouspolitiikassa tämä käytännössä jokseenkin yhtä "konservatiivinen" kuin Paasikivi tai Arajärvi. Rytinkään vakaumuksen mukaan valtion ei tullut sekaantua liiaksi talouspolitiikkaan. Koska Ryti ei ollut aktiivinen päivänpolitiikassa eikä oman puolueen sisäisissä kiistoissa, hänen ei tarvinnutkaan ottaa talouspolitiikan liberaalisia dogmeja eikä taloudellisten toimenpiteiden epäpopulaarisuutta huomioon yhtä paljon kuin edistyspuolueen johtajien. Niinpä hän ei uskonut esimerkiksi Rooseveltin New Deal -politiikkaankaan Yhdysvalloissa, vaan odotti, että siitä tulisi "pannukakku".[3]

Ryti olikin henkisesti hyvin kaukana edistyspuolueen vasemmistoliberaalisesta siivestä. Heikki Ritavuoren ja Rudolf Holstin symboloima vasemmistosiipi kannatti läheistä yhteistyötä sosiaalidemokraattien kanssa, valtion puuttumista talouspolitiikkaan, verotuksella toimeenpantavaa sosiaalisten erojen tasoittamista ja omaisuuden uusjakoa sekä ulkopoliittista reunavaltiosuuntausta. Ryti kannatti aivan toisenlaista

talouspolitiikkaa, ja ulkopoliittisesti hän suosi suuntautumista Ruotsiin, ei reunavaltioihin. Hänen ulko-politiikallaan oli talouspoliittinenkin motivointi: kuten hän mainitsi helmikuussa 1930 presidentti Relanderille puolueensa ulkopoliittisen vahvan miehen Rudolf Holstin ja tämän läheisen avustajan Urho Toivolan ulkopolitiikasta:

> "Se on se Toivola mahdoton mies. Jos tässä maassa harjoitettaisiin sellaista ulkopolitiikkaa, mitä hän pitää maallemme suositeltavana, ei meidän kannattaisi yrittääkään mitään lainoja ulkomailta, siinä määrin epäedullisia olisivat ehdot. Nämä herrat, Toivola ja se perhanan Holsti eivät käsitä sitä, että meidän luottomme on sitä parempi ulkomailla, mitä enemmän me voimme osoittautua pohjoismaaksi ja mitä vähemmän reunavaltioksi. Holstin liittoutumispolitiikka olisi meille mitä onnettomin."[4]

Tämä oli lähellä konservatiivien linjaa, jossa reunavaltiosuuntaukseen suhtauduttiin aina varsin epäillen: Skandinavian suuntaan tunnettiin enemmän hengenheimolaisuutta, ja sieltä myös arveltiin saatavan konkreettisempaa ja arvovaltaisempaa tukea. Ja ennen kaikkea pääsy Skandinavian piiriin sitoisi Suomen kohtalon kansainvälisesti tunnustettuihin ja vakiintuneisiin valtioihin – kytkeytyminen reunavaltioihin olisi merkinnyt liittoutumista maiden kanssa, joiden asema oli Suomeakin epävarmempi.

Ryti oli eri linjalla puolueensa kanssa myös kysymyksessä punavankien armahtamisesta ja tässäkin yhteydessä lähempänä konservatiiveja kuin liberaalista eheytyspolitiikkaa. Rytin näkökulma oli legalistinen ja kumousuhkaa patoava, kuten kokoomuslaisilla, ja hän vastustikin vuoden 1919 eduskunnassa armahdusten laajentamista varsin konservatiivisin argumentein: laillisuutta oli rikottu, ja kapinallisten omaa vastuuta ei saatu mitätöidä, tai yleinen lainkuuliaisuus heikkenisi.

Tämä kaikki ei tehnyt Rytistä konservatiivia. Mutta voitaneen sanoa, että hänen "sisällään" oli liberaalin lisäksi myös konservatiivi. Lisäksi hänessä painottui konservatiiveille yleensä tyypillinen meritokraattinen piirre: ketkä olivat riittävän päteviä ja asiantuntevia hoitamaan asioita? Rytilläkin vastaus tähän kysymykseen painotti sitä, keillä oli eniten kykyä ja tietoja, ei niinkään sitä, kellä oli massat takanaan – eihän

joukoilla ollut tarvittavaa asiantuntemusta. Joukot oli otettava huomioon ja niitä oli kuunneltava, mutta vain ryhditön ja vastuuntunnoton populisti olisi näiden juoksupoikana, mielistelisi ja ottaisi näiltä käskyjä. Paasikiven 1920–30-lukujen päiväkirjoissa on täsmälleen sama mentaliteetti, vieläpä paljon jyrkempänä ja huomattavasti tunteenomaisempana.

Kairamo kritisoi järjestelmää kirjeessään Ingmanille toukokuussa 1925:

> "Olen kauan ollut sitä mieltä, että nykyinen hallintosysteemi ei salli mitään stabiliseerausta. Se jättää vallan edesvastuuttomiin, alituisesti vaihtuvien agitaattorien käsiin. He taas ovat pakoitetut toimeentulonsa vuoksi ajattelemaan aina ja joka tapauksessa markkapolitiikkaa, temppuja ja omaa etuaan. Sen vuoksi me elämme kaoksen kynnyksellä, jonka ylitse astumisesta (eli kellahtamisesta) vain Jumalan käsi on meidät tähän asti estänyt."

Joulukuussa Kairamo identifioi vielä syyllistyypinkin: "Kunhan vaan Niukkaset ja Sunilat oppisivat jättämään sikseen omat päähänpistonsa ja kulkemaan miehen lailla suoraa tietä!"[5]

Konservatiivinen demokratia-näkemys oli edelleenkin huomattavassa määrin meritokraattinen, jo saavutettuja yhteiskunnallisia asemia ja opillista sivistystasoa mittaava. Sen mukaan poliittinenkin asiantuntemus saavutettiin vain pitkäjännitteisen yhteiskunnallisen, tieteellisen ja sivistystoiminnan kautta. Näkemys oli tavallaan "laadullisen ylivoiman demokratiaa". Se ei kiistänyt demokraattista järjestelmää sinänsä, mutta katsoi sen menneen väärille urille, liioittelevan ja antautuneen ammattitaidottomien, tunnottomien ja itsekkäiden ammattipolitikoitsijoiden välineeksi. Erityisesti Paasikiven päiväkirjat ovat koko 1920- ja 30-lukujen ajan oikeaa demokratian vikojen ja puutteiden jyrkän kritiikin ilotulitusta, ja erityisesti 1920-luvun loppua lähestyttäessä tämä demokratian ja politiikan kritiikki oli levinnyt todella laajalle – ei vain oikeistossa, eikä vain Suomessa. Kaikkialla parlamentaariset puolueet tuntuivat menettäneen kykynsä luoda toimivia, vakaita hallituksia.

Jälleen hiukan kärjistäen voisi sanoa, että tämän politiikan vastaisen näkemyksen mukaan paras hallitus olisi edelleenkin ollut koottavissa

eri ministeriöiden kansliapäälliköistä ja esittelijöistä, läänien maaherroista, yliopiston konsistorista ja kauppakamarista -- ja puolustusministeri olisi noudettava yleisesikunnasta. Nämä piirit olivat sitä paitsi yleensäkin sisäistäneet poliittisesti ja taloudellisesti konservatiivisen näkemyksen. 1920-luvulla ne olivat kuitenkin joutuneet yhä selvemmin syrjään politiikan valtavirroista, ja voitot korjasi niiden silmissä kaikkein "epäpätevin" puolue, Maalaisliitto. Siihen oli konservatiivien taholta perinteisesti suhtauduttu korkeintaan alentuvan suvaitsevaisesti. Vaikka sosiaalidemokraatteja pidettiin sinänsä harhaantuneimpina ja vaarallisempina, näilläkin uskottiin olevan enemmän tietoja ja lukeneisuutta takanaan kuin Maalaisliitolla.

Ei olekaan sattuma, että Ryti tuli erittäin hyvin toimeen talouspolitiikassaan Tannerin kanssa, mutta Maalaisliiton suuntaan hänellä oli jatkuvasti vaikeuksia (jos kohta Kalliossa hyvä liittolainen).

Ajan ilmapiirin suhtautumisesta Maalaisliittoon ja sen politiikkaan kertoo eräs oikeistolainen luonnehdinta, jonka Ruotsin lähettiläs ikuisti raporttiinsa:

> "Ehkä on paljon totuutta erään suomalaisen lehden sarkasmissa, että niin kauan kuin kaikki Maalaisliiton eduskuntaryhmän jäsenet eivät ole osallistuneet hallitusvastuuseen, niin kauan ei tarvitse täällä olla pessimistinen mahdollisuuksiin saada aikaan uusi hallitus."

Muutenkin lähettiläs yhtyi yleisiin käsityksiin Maalaisliiton alhaisesta koulutustasosta ja rinnasti sen sivistyksenkin puuttumiseen.[6]

Toteamukset kertovat enemmän esittäjistään kuin kohteestaan, mutta oli niissä siteeksi tottakin: Maalaisliiton poliitikoilla oli heikoin ryhmäkuri ja vähiten perinteistä koulutuspohjaa.

Rytiläkään ei ollut korkeita käsityksiä Maalaisliiton pätevyydestä. Hän ajautui erityisesti pulavuosina entistä pahempaan konfliktiin Maalaisliiton suuntaan kieltäytyessään antamasta keskuspankin apua pakkohuutokauppoihin joutuneille.

Jo ennen tätä Maalaisliitto närkästyi suuresti Rytin marraskuussa 1926 Kuopiossa puoleensa tilaisuudessa pitämästä puheesta. Siinä Ryti paheksui erityisesti luokkapolitiikkaa ja joukkojen "mielistelyä".

Aineellisten etujen tavoittelu oli hänen mukaansa päässyt yhteiskunnassa etusijalle, ja puolue-elämässä oli muotia ajaa yhä häikäilemättömimmin ryhmien etuja. Rytin mukaan vain edistyspuolue oli tästä pyrkimyksestä vapaa. Osoittaakseen, että vain kokonaisuuden etu sai ratkaista, hän esitti jopa vanhan roomalaisen kertomuksen plebeijien kapinasta patriisia vastaan, johon puolestaan sisältyi tarina muiden ruumiinosien lakosta "etuoikeutettua" vatsaa vastaan sekä opetus, että kokonaisuuden varjeleminen ja oman tehtävän hoitaminen erilaisessa työnjaossa oli tärkeintä.

Ryti totesi SDP:sta, että sen kanssa voitiin olla jonkin verran yhteistyössä, mutta "syvä periaatteellinen ristiriita" erotti: luokkapolitiikka ja pyrkimys yksityisomaisuuden hävittämiseen. Maalaisliittoa hän käsitteli vielä perusteellisemmin: puolue oli itsekäs ja luokkapuolue. Tähän käsitykseen oikeisto olisi yhtynytkin, mutta Rytillä oli toinenkin kriittinen näkökulma: sen mukaan Maalaisliiton virheenä oli myös se, että se oli mennyt kokoomuksen johdateltavaksi:

> "Maalaisliittoa johtavat uudet voimat. Se puhuu halveksien 'entisestä keskustasta' ja suorittaa renginpalveluksia kokoomukselle. Sillä on enemmistö hallituksessa, mutta siitä huolimatta se ajelehtii kuin peräsimetön laiva oikealta puhaltavassa tuulessa. Sillä ei ole itsenäistä otetta, tuskinpa edes itsenäistä käsitystä esiintyvistä kysymyksistä. Kaikki tärkeimmät paikat hallituksessa ovat kokoomuksen käsissä, näin sisäministerin, ulkoministerin, puolustusministerin ja valtiovarainministerin paikat. Maalaisliiton suhde kokoomukseen on kuin hansikkaan suhde käteen. Se mukautuu sopivasti käden kaikkiin linjoihin. Käsi määrää mihin tartutaan, mutta kaikki lika tarttuu hansikkaaseen. — Maalaisliitto on täydellisessä alennustilassa."[7]

Jatkosodan aikana Ryti mainitsi professori Martti Ruudulle, että historioitsijat tulisivat antamaan nimenomaan Sunilalle huonon arvosanan.[8] Takana oli käsitys, että juuri J. E. Sunilan johtama siipi edusti Maalaisliiton luokkapolitiikkaa ja heikkoa sivistyspohjaa: se unohti kokonaisuuden edun etsiessään vain etuja omalle ryhmälle.

Rytin – ja konservatiivien – meritokraattinen ajattelumalli ei sinällään ollut tunteeton, eikä se olisi edes käsittänyt syytettä "empatian" puut-

teestaan; sen mielestä kaikkein tuomittavinta ja tunteettominta oli esimerkiksi lamavuosina nimenomaan uskotella kansalle, ettei karvasta lääkettä olisi pakko niellä ja että mukavin vaihtoehto olisi aina valittavissa. Empatialla ja lupauksilla ei kassoja täytettäisi. Nuorsuomalaisuuden ja edistyspuoluelaisuuden enemmistöllä oli kuitenkin yleensä selvästi sosiaaliliberaalisempi linja kuin Rytillä. Rytin näkökulma oli asiantuntijanäkökulma – puolueen oli otettava huomioon joukkojen paine.

Monille pulavuosien talonpojille "hanhenkaula Risto" (kuten eräs pulamies kirjeessään Uuden Suomen pakinoitsijalle Rytiä luonnehti) ja hänen tiukka korkopolitiikkansa olivatkin lamavuosina suoranaisia kirosanoja. Rytin ajattelussa asema oli kuitenkin selvä: pätevän oli otettava vastuu ja tehtävä mikä oli välttämätöntä – eikä sorruttava populistiksi, ajamaan politiikkaa, jonka tiesi mahdottomaksi.

Rytin suhde konservatiiveihin

Ryti ei kuitenkaan yhtymäkohdista huolimatta mieltänyt itseään konservatiiviksi. Olivathan nämä vuoden 1925 presidentinvaalien alkuperäisessä asetelmassa hänen päävastustajansa, vaikka valituksi tulikin lopulta maalaisliittolainen.

Rytin mielestä myös oikeisto – konservatiivit – edustivat luokkapolitiikkaa siinä kuin sosiaalidemokraatit ja maalaisliittolaisetkin. Jo edellä mainitun Kuopion-puheen Maalaisliitto-kritiikkikin suuntautui oikeastaan vielä voimakkaampana kokoomukseen: katsoihan Ryti Maalaisliiton nimenomaan myötäilleen sitä linjaa, jota kokoomus hallituksessa ajoi. Lisäksi hän omisti kokoomukselle samassa puheessa kritiikkiä suorasuuntauksellakin:

"Kokoomuspuolue on alusta lähtien asettunut vastustamaan sitä keskustapolitiikkaa, joka pyrkii luomaan umpeen kansalaissodan lyömiä haavoja, rakentamaan taas rauhaa ja sovinnollista yhteistyötä eri kansanluokkien välillä. Samalla on puolue yhä selvemmin kääntynyt vanhoilliseksi oikeistopuolueeksi. Se on halunnut tehdä maasta mo-

narkian, asettaa tänne saksalaisen prinssin kuninkaaksi ja viimeiseen saakka vastustanut tasavaltalaisen hallitusmuodon säätämistä."

Kokoomus oli vastustanut myös oppivelvollisuus- ja asutuslakeja, ja se ajoi välillistä verotusta välittömän kustannuksella, koska se rasitti varakkaita vähemmän. "Sitä vastoin sotalaitos on aina ollut sen erikoisen huolenpidon esineenä. – Kokoomuksen johdolla ovat puolustusmenot saatu nousemaan aivan ylettömiin."[9]

Suhtautuminen armeijan määrärahoihin olikin perustavaa laatua oleva erimielisyys Rytin ja konservatiivien välillä. Suorastaan klassiseksihan on muodostunut hänen kysymyksensä Mannerheimille: miksi uhrata suuria summia puolustuslaitokselle, kun kuitenkaan ei tulisi sotaa. Konservatiiveille tämä oli mahdotonta ajattelua. Kun armeijan menot olivat Rytille yksi talouden häiriötekijöistä, konservatiiveille ne olivat elinehto, jota ilman ei olisi perusteita taloudelle ja yhteiskunnallekaan.

Sen sijaan vain kuukausi edellä mainittua Kuopion-puhetta myöhemmin syntyneeseen Tannerin sosiaalidemokraattiseen vähemmistöhallitukseen ei näytä Rytin silmissä liittyneen pahemmin dramatiikkaa: hänen arvionsa mukaan sosiaalidemokraatit pyrkisivät varovaiseen ja maltilliseen politiikkaan ja luomaan sitä tietä edellytyksiä vasemmistokoalition syntymiselle. Tosin hän ei näytä yhtyneen puolueensa äänenkannattajaan Turun Sanomiin siinä, että sellainen koalitio olisi sinällään varsinaisesti "demokraattinen kolmiliitto".[10]

Rytin ja konservatiivien suhteet olivat muutenkin ongelmallisimmillaan 1920-luvun puolivälissä. Kokoomus ja RKP olivat uskoneet kokoomuslaisella presidenttiehdokkaalla olevan hyvät mahdollisuudet vuonna 1925, ja ne olivat pitäneet nimenomaan Rytiä ainoana todellisena kilpailijana. Relanderin nimihän tuli vasta loppuvaiheessa esiin.

Kuvaava oli myös kokoomusjohtajien keskustelu Paasikiven luona ennen vaaleja. Puolueen puheenjohtaja Hugo Suolahti kuvaa päiväkirjassaan: "Kaikki tuntuivat olevan sitä mieltä, että Ryti oli kylmä ja häikäilemätön karrieristi."[11] Tosin kun Relander oli valittu, puolueen vahva mies Ingman ilmaisi Suolahdelle, että Rytikin olisi ollut parempi. Oikeiston enemmistö oli kuitenkin eri linjalla: sille Relander oli pienempi

paha kuin edistyspuolueen ehdokkaana ollut ja sosiaalidemokraattien äänestämä Ryti, ja vuonna 1927 Ingmankin mainitsi eräässä kirjeessään pilkallisesti, että Ryti oli "lujasti heiluttanut häntää vasemmalle"[12].

1920-luvun alussa konservatiivien kuva Rytistä oli ollut huomattavasti parempi. Meritokratiaa korostavat piirit eivät voineet sivuuttaa sitä, että Ryti jos kukaan oli älylliseltä kapasiteetiltaan pätevä – todellinen asiantuntija. Olihan edistyspuolueella toki professoritasonkin ministereitä, kuten esimerkiksi kaksi kertaa pääministerinä toiminut J. H. Vennola; mutta tätä pidettiin konservatiivien silmissä yleisesti pyrkyrinä, jolla ei ollut mitään omaa kantaa ja joka mielisteli sekä vasemmistoa että oikeistoa päästäkseen myöhemmin presidentiksi. Kuvaava on erään kokoomuslaisen kansanedustajan maininta Vennolan tieteellisestäkin pätevyydestä: tämä oli "tyypillinen, aivan hedelmätön professori", joka suuressa tutkimuksessaan oli näyttänyt toteen, että "kun viljan hinta nousee, tulee leipä kalliimmaksi!"[13]

Rytistä ei esitetty huomautuksia vastaavassa äänilajissa, päinvastoin, vaikka muuta kritiikkiä saatettiinkin esittää. Ernst Nevanlinna kommentoikin kerran yksityiskeskustelussa, että Suomessa oli "kaksi napamiestä, Lauri Ingman ja Risto Ryti. Kummankin sormet näkyvät työssä, mutta henkilöt itse pysyvät syrjässä."[14]

Rytin ansioina oli ollut konservatiivien silmissä myös punavankien lisäarmahduksen vastustaminen. Kun keväällä 1921 oli nimitetty Vennolan toinen hallitus, konservatiivit olivat pitäneet sitä harvinaisen epäpätevänä; ainoat pätevät nimet koko hallituslistassa olivat heidän mielestään Ryti ja Ritavuori, ja jälkimmäistäkin he vieroksuivat tunteenomaisesti.

Toisaalta Ryti varoi vahingoittamasta pysyvästi välejään konservatiiveihin. Mikäli presidenttiehdokkuus tulisi uudelleen ajankohtaiseksi, hänellä ei ollut varaa muodostua "mahdottomaksi" sen enempää vasemmiston kuin oikeiston silmissä. Hänen nimensä ei ollutkaan konservatiivien korvissa missään vaiheessa niin vastenmielinen kuin Ståhlberg, Ritavuori, Holsti tai Vennola.

Kun tultiin vuoden 1931 presidentinvaaleihin, Rytin nimi ei pelottanut kokoomuslaisia enää ollenkaan samalla tavalla; päinvastoin, jos sillä

voitaisiin välttää Ståhlbergin valitseminen, Rytistä voitaisiin neuvotella.[15]

1920-luvun puolivälin kiistojen jälkeen vuosikymmenen lopun "demokratian turhautuma" olikin taas lähentänyt Rytiä ja konservatiiveja toisiinsa. Myös talouspoliittinen linja oli entistä selvemmin yhteinen. Entinen sisäministeri ja varsin jyrkkä oikeistolainen Gustaf Ignatius kirjoitti maaliskuussa 1931 tuttavalleen pettyneenä siihen, että hallitusta rakennettiin presidentinvaalin jälkeen aivan samalla tapaa kuin ennenkin, ei hänen toivomaansa asiantuntijahallituksen – talousmiesten hallituksen – suuntaan.

"Olin hartaasti toivonut että Ukko P. olisi huomannut, miten tärkeätä on saada maata johtava hallitus joka uskaltaa viitottaa Eduskunnallekin tietä, mutta suoranainen eduskunnan valiokunta kai tästäkin tulee. Kun taloudellinen pula-kausi raskaasti painaa maata ja työttömyys on meidän köyhiin oloihimme suurta ja kun ainakin osaksi on tähän vaikuttanut maan kantokyvystä piittaamaton uudistushulluutta poteva suunta, silloin olisi ollut mielestäni koetettava saada kokoon sellainen hallitus, jossa taloudellinen kykykin on edustettuna, hallitus, joka pystyisi ja rohkenisi Eduskunnalle esittämään ne leikkaukset, joihin meidän pakostakin on ryhdyttävä, sillä asiat ei parane puhumalla säästäväisyyden tarpeellisuudesta, vaan osoittamalla missä ja miten säästetään. Kun viime vuosikymmenen politiikka on johdettu vallan päinvastoin ja tehty kaikki mitä voidaan ettei pääomaa karttuisi ja että teollisuus lyötäisiin pakkopaitaan, kun on saarnattu miten maata riistävät kapitalistit olisi nujerrettava j.n.e. ja kun nämä opit on juuri puolueitten ja heidän johtamansa Eduskunnan ja sen asettaman valiokunnan – jota meillä hallitukseksi kutsutaan – avulla toteutetut, niin on liikaa vaadittu että ne miehet joiden avulla tilanne on nykyiselle asteelleen kehittynyt, menisivät esittämään omia keksimiään lakejaan peruutettaviksi. – Ei nyt saarnataan että 'laillisuuden palauttaminen' on tärkeintä. Kyllä minä laille arvoa panen, mutta jollei maassa saada taloudellinen tilanne korjaantumaan, jos työttömyys ja tyytymättömyys vain kasvaa, niin on suuri vaara että laillinen yhteisk. järjestys järkkyy. On ensin poistettava taudin syyt, kyllä tauti sitten ei leviä eikä viihdy. – Suurin vika mailmassa ja meillä

on puolue-elämän aikaansaama parlamenttien rämettyminen. Kun valtuustot, eduskunnat ja kaikki järjestetään vain puolue-elämää silmällä pitäen niin kokonaisuus kärsii."[16]

Ryti ei olisi varmaankaan käyttänyt aivan samanlaista kieltä; hän oli siihen kuitenkin taustaltaan liian liberaalinen ja tavallaan etäisyyttä "politiikkaan" pitävä. Mutta itse asioiden osalta hän oli suhteellisen lähellä samaa kantaa, kuten näkyy jo siitä, kuinka torjuvasti hän suhtautui "poliitikkojen" sekaantumiseen talous- ja pankkielämään. Niinpä kun Svinhufvud yritti saada aluksi Rytiä pääministeriksi, taustalla lienee ollut myös ajatus, että juuri Ryti – yhdessä Paasikiven ja Rudolf Waldenin kanssa – voisi ajaa läpi juuri edellä mainitun kaltaisen "asiallisen" talouspolitiikan.

Rytin kommentti Paasikivelle tammikuussa 1932 ei ollutkaan enää kovin kaukana Paasikivestä itsestään: Rytin mukaan demokratia ei kyennyt ratkaisemaan taloudellisia kysymyksiä ja hoitamaan niitä, koska se otti huomioon poliittiset laskelmat. Jatkuvasti oli tulossa uudet vaalit, ja niiden vuoksi kukaan ei uskaltanut ratkaista asioita. "Eletään nyt rappeutumisen aikaa – yleistä köyhtymisen aikaa. Kaikkialla valtiososialismi voittaa alaa ja se ei voi viedä kansoja hyvinvointiin, vaan köyhtymiseen."[17]

Klassisen määritelmän mukaan, joka lienee brittiläinen, liberaalissa on vähintään neljäsosa konservatiivia, samaten kuin jokaisessa kunnon konservatiivissa vähintään neljäsosa liberaalia. Rytin osalta voitaneen ehkä sanoa, että hän jopa ylitti kunnon liberaalin määritelmän: hänessä lienee ollut enemmänkin kuin neljäsosa konservatiivia – mutta kuitenkin selvästi alle 50 prosenttia.

Lähdeviitteet:

[1] Korpisaari Keskuskauppakamarille 18.7.1922. Lisäksi promemoria Kaupan ja teollisuuden valtiollisten etujen ajamisesta. Ingmanin kok. Y 2452, Valtionarkisto (= VA).

[2] Kokoomuspuolueen ylimääräisen puoluekokouksen ptk. 16.11.1924, Porvarillisen Työn Arkisto (= PTA).

[3] Paasikiven päiväkirjat 19.9.1933, VA.

[4] Lauri Kristian Relander, Presidentin päiväkirja 1. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925–1927. Julk. Eino Jutikkala (Helsinki 1967), s. 387.

[5] Kairamo Ingmanille 15.5. ja 31.12.1925. Ingmanin kok. Y 2346, VA.

[6] Lähettiläsraportti 21.12.1925. UD:s arkiv, Vol. 82 ja 28.7.1926, Vol 83, Riksarkivet.

[7] Helsingin Sanomat 11.11.1926.

[8] Professori Martti Ruudun haastattelu 29.11.1994.

[9] Helsingin Sanomat 11.11.1926.

[10] Ryti Procopélle 22.12.1926. Procopén kok., kansio 5, VA.

[11] Hugo Suolahden päiväkirja 2.11.1924. Rouva Hilkka Linkolan hallussa.

[12] Ingman Procopélle 20.11.1927. Procopén kok., kansio 5, VA.

[13] Paavo Virkkusen päiväkirja 26.11.1918. Virkkusen kok., kansio 57, Helsingin Yliopiston kirjasto.

[14] Sakari Virkkunen, Relander. Hymyilevä presidentti (Keuruu 1979), s. 99.

[15] Lauri Kristian Relander, Presidentin päiväkirja 2. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928–1931. Julk. Eino Jutikkala (Tapiola 1968), s. 609.

[16] Gustaf Ignatius A. H. Saastamoiselle 13.3.1931. Saastamoisen kok., kansio 6, VA.

[17] Paasikiven päiväkirjat 17.1.1932, VA.

Toivo Nygård

RISTO RYTI JA SUOMALAINEN ÄÄRIOIKEISTO

Dosentti Martti Turtola kirjoittaa Risto Rytiä koskevassa elämäkertateoksessa, että Rytissä ei näy olleen minkäänlaista kiinnostusta heimoaktivismiin eikä 1920-luvun lopulla myöskään oikeistoradikalismiin. Kyseessä oli hänelle vieras maailma. Nousevaan kansallissosialistiseen Saksaan hän suhtautui arvostelevasti – pelkästään jo sen hänelle vastenmielisen suljetun talousjärjestelmän vuoksi. Mielestäni Turtolan käsitys on oikea. Rytistä ei ollut parhaan miehuutensa aikana minkään ismin nimeen vannojaksi, minkä myös Vesa Vares toisaalla tässä julkaisussa toteaa. Toisaalta ihmispersoonassa ja poliittisessa suuntauksessa on monia ulottuvuuksia, jotka saattavat olla osin hyvinkin vastakkaisia toisilleen. Kaiken lisäksi nollan todistaminen nollaksi lienee matematiikassakin vaikeaa.

Tähän aiheeseen tuo problematiikkaa se, että nuorelle Rytille julkisesti lähin puoluepoliittinen viiteryhmä, nuorsuomalaisuus, ei nimestään huolimatta ollut kaikilta ideologiansa osilta pelkästään uudistusmielinen, liberaali ja demokraattista valtiosysteemiä kannattava. Aika tuo mukanaan vaihtuvat tilanteet ja muuttuvat ideat poliittiseenkin elämään. Ihmisen elämähistoriallinen kaari puolestaan saattaa olla hyvinkin pitkä. Vuosi 1918 oli erilainen kuin 1930, jolla puolestaan ei ollut paljonkaan tekemistä vuosien 1941–1944 kanssa. Vastausta on haettava tälläkin kertaa historiasta. Ensinnä kysymys, mikä oli oikeistoradikalismi tai äärioikeisto ja miten siihen oli tultu. Sen jälkeen voi katsoa, miten Rytin persoona ja elämänasenne yleensä suhteutuivat siihen ja mikä niiden taustalla taas saattoi vaikuttaa.

Jo professori Lauri Hyvämäki tähdensi aikanaan sitä, että esimerkiksi AKS:aan kohdistuneissa tutkimuksissa ei ollut riittävästi otettu huomioon seuran nuorsuomalaista vivahdetta. Vuosisadan vaihteessa tapahtunut kulttuurikarelianismin nousu esimerkiksi oli lähtöisin nimenomaan nuorsuomalaisten piiristä, minkä Hannes Sihvokin on osoittanut. Nuorsuomalaisen puolueen profiilissa 1910-luvulla tapahtuneet muutokset puolestaan osoittavat, että siitä johti vahva virta poliittiseen konservatismiin. Joukossa toimi henkilöitä, jotka myöhemmin vaikuttivat suomalaisen oikeistoliikkeen liepeillä. He tähdensivät voimakkaasti laillista yhteiskuntajärjestystä ja torjuivat inhoten luokkavihan lietsojat. Tavoitteena oli myös päästä kiinni maaseutuväestöön.

Ryti oli talonpojan, tosin rusthollarin, poika. Hänkin oli kohteena 1900-luvun alussa, kun maaseudulta lähtöisin olleen opiskelijajoukon sieluista käytiin kamppailua. Nuorison mielenkiinto poliittisesti vaiherikkaana ja kiihkeänä aikana keskittyi varsin erilaisiin suuntauksiin, mitä esimerkiksi herraspoikien liittyminen työväenliikkeeseen osoittaa. Kannattajakuntansa sosiaalisesta laajentamispyrkimyksistä huolimatta nuorsuomalaiset kuitenkin säilyttivät erittäin elitistisen imagon. On todennäköistä, että Rytin tapaista älypäätä veti nuorsuomalaisuuteen, tosin myöhemmin sen edistyspuolueeksi järjestäytyneeseen siipeen, juuri tämä puoli. Ståhlbergiläisyys oli viileää, osin jopa älyllistä asiantuntijapolitikointia.

Sana nuorsuomalainen sinälläänkin antaa vaikutelman nuorekkaasta ryhmästä, joka nimenomaan uudistusystävällisyytensä perusteella erosi esimerkiksi konservatiiveiksi luonnehdituista vanhasuomalaisista. Todellisuudessa esimerkiksi suhtautumisessa parlamentarismiin nuorsuomalaisten oikeistoryhmä oli erittäin konservatiivinen, osin jopa reaktionäärinen. Perustuslaillisuuden vuoksi muut asiat, esimerkiksi yhteiskunnalliset uudistukset, voitiin jättää vähemmälle huomiolle.

Kaiken kaikkiaan vuosisadan alussa ja itsenäisyyden aikaan siirryttäessä suomalaisen poliittisen elämän kirjo oli varsin vivahteikas. Jokaiselle löytyi jotakin. Tämä on tärkeää huomata, kun pyritään peräämään asioiden mentaalista puolta, joka nähdäkseni on ratkaisu otsikossa

olevien asioiden yhdistelemiseen – parempi ehkä sananmukaisesti erottamiseen. Suomalainen politiikka tarjosi älykkäälle ja eteenpäin pyrkivälle ihmiselle mahdollisuuksia. Poliittinen viiteryhmä oli monelle välttämätön instrumentti päästä vaikuttamaan. Laajat muutosprosessit luovat ryhmille ja yksilöille taustan, mutta näiden persoonallisuudesta ja historiallisesta traditiosta sekä kunkin hetken yhteiskunnallis-poliittisesta tilanteesta suureksi osaksi aiheutuu se, mitä he tekevät, mitä he kannattavat ja minkä nimeen he vannovat.

Jonkinlainen karkeistava yritys määritellä suomalainen äärioikeistolaisuus jo paljastaa, että tuskin se Risto Rytin kaltaista, hieman "kalamaisella" finanssimiehen katseellaan tapahtumia ja ihmisiä tarkastellutta lahjakkuutta, pystyi viehättämään. Äärioikeistolaisuus oli tietyssä mielessä parlamentaarisen demokratian piirissä esiintynyt protestisuuntaus. Se perustui konservatiiviseen maailmankatsomukseen ja suuntautui vallinnutta poliittista tilannetta – ja siinä erityisesti vallanjakoa – vastaan. Voidaan tietysti kysyä, eikö juuri Risto Ryti ollut henkilö, joka olisi voinut omia tällaisen poliittis-yhteiskunnallisen näkemyksen. Mielestäni kysymys on aiheellinen.

Poliittisiin liikkeisiin ja suuntauksiin sisältyy kuitenkin ideologisten periaatteiden ohella myös käyttäytymisen ja menettelytavan ulottuvuus. Jokapäiväisessä kielenkäytössä pidetään konservatiivisuutta ja radikalismia toistensa vastakohtina. Kuitenkin kysymys on kahdesta eri ulottuvuudessa esiintyvästä asiasta. Konservatiivisuus kuvaa aatteellista arvomaailmaa, jonka vastakohtana on uudistusmielisyys, kansanomaisesti sanottuna edistysusko. Radikalismi on käyttäytymistapaa luonnehtiva käsite, jolle vastakohdaksi löytyy maltillisuus. Edellä mainitun valossa Risto Ryti oli äärettömän kaukana äärioikeistolaisuudesta, jolle tyypillisenä käyttäytymismuotona voi pitää radikalismia ja arvomaailmana konservatismia.

Tyypittelyt tietenkin tekevät todellisuudelle ja historialliselle empirialle väkivaltaa. Mutta ne luonevat jäntevyyttä keskusteluun koskipa se historian mitä ulottuvuutta tai puolta tahansa. Ryti oli arvomaailmansa osalta liberaali – ainakin niissä asioissa, jotka liittyivät talouteen ja nehän hänelle kaiken aikaa olivat keskeisiä. Toisaalta hän

oli maltillisen viileä, jollei suorastaan kylmä ulkonaisen käyttäytymisensä osalta. Ei hänen tyyppisensä persoona voinut samastua äärioikeistolaisuuteen. Historioitsijan on kuitenkin perättävä, miksei voinut. Mikä suomalaisessa äärioikeistolaisuudessa sitten oli niin luotaan työntävää. Sanat radikalismi ja taantumus ovat saaneet sisältönsä poliittisten tapahtumien keskellä. Keskeiseksi nouseekin kysymys, miltä 1930-luvun äärioikeistolaisuus näytti. Historiallisessa ilmiössä on aina vähintään kaksi puolta. Tärkeää on tietenkin, mitä oli tai tapahtui, mutta yhtä tärkeää tapahtumisen kannalta on, millaisena tapahtuminen tai oleminen koettiin.

Lapuanliike vielä saattoi alkuvaiheessaan isänmaallisuus- ja maanpuolustuskorostuksineen saada ns. eliitin hyväksymisen ja alkuaikojensa sekoilun anteeksi. Mutta jo silloin kun liikkeen väkivaltaa suosiva siipi pääsi voitolle, alkoivat useimmat ymmärtää, että se oli pikemminkin häirikkö kuin vakavasti otettava poliittinen vaihtoehto. Älyköt eivät voineet olla näkemättä IKL:n muodostumisesta lähtien, että suuntauksen toiminta perustui mitä suurimmassa määrin liioitteluun, joskus valheellisuuteen. Suomen taloudellista ja henkistä eliittiä ylituleen ei viehättänyt myöskään se, että IKL:n edustajat näyttivät hyväksyvän periaatteen, jonka mukaan politiikassa kaikki keinot olivat luvallisia päämäärän saavuttamiseksi.

Vielä enemmän monia vieroitti liikkeestä se yksinkertainen tosiasia, ettei liikkeen johto itsekään tuntunut olevan selvillä päämäärästä. Mutta Rytin tapainen mies pystyi kyllä vetämään johtopäätöksen liikkeen edustajien lausumien ja puheiden sekä ihannoivien kuvauksien perusteella. Sitä paitsi oli näkyvissä selvä esimerkki: kansallissosialistien ja fasistien diktatuuri. Jolla oli korvat, hän kuuli, ja jolla oli silmät, hän näki myös 1930-luvun Suomessa. Ulkomaiden tapahtumien seuraaminen, joka kuului Rytin työhön keskeisesti, vieroitti monet periaatteessa myönteisesti suhtautuneet henkilöt äärioikeistolaisuudesta. Saksassa käyneet näkivät jo natsien valtaannousun jälkeen, mikä suunta oikein oli. Mainitseehan Linkomieskin, jota tuskin voidaan syyttää vasemmistosympatioistaan, että olleessaan 1934 Marburgissa luennoimassa, hän pani merkille, kuinka esimerkiksi yliopiston opettajisto siellä tunsi

itsensä täydellisesti orjuutetuksi ja eli natsilaisuuden tyrannian henkisessä puristuksessa. Ei ollut sattuma, että Rytillekin oli ominaista varauksellinen suhde Saksaan yleisesti ja Hitleriin erikoisesti.

Voisi tietysti kuvitella, että totalitaarisen liikkeen vaatimuksiin kuulunut johtajaperiaate olisi viehättänyt erityisesti talouselämän edustajia. Sanottiinhan, ettei Ryti totisesti etsinyt kenenkään suosiota ainakaan silloin, kun hän tavallaan diktaattorina johti Suomen Pankkia. Populistisia ajatuksia ja kansansuosion lisäämistä tuskin mietti finanssijohtaja, joka puolusti markkaa ja pankkinsa asemaa kymmenien tuhansien pakkohuutokauppojen ja massatyöttömyyden keskellä. Ryti oli jotain muuta kuin kansaan vetoava julistaja ja maailman uudeksi luoda haluava, fanaattisesti johonkin yhteiskuntanäkemykseen sitoutunut karismaattinen sanan käyttäjä. Hän oli ennen kaikkea työteliäs, harkitseva ja äärimmäisen velvollisuuden- ja vastuuntuntoinen ekspertti. Hän oli vaikeneva ja asioita laajasti, lähes kaiken kattavasti arvioiva teknokraatti. On oikeutetusti arvioitu, että Rytille tuotti vaikeuksia yhdistää kansantaloudellista opetusta aatteeseen, mikä ominaisuus olisi vaadittu poliitikolta.

Yksi asia on myös tärkeä: Ryti oli jo 1930-luvulla Suomen vaikutusvaltaisimpia miehiä. Todennäköisesti hän tiesi sen itsekin. Hänen yhteiskunnallinen nousunsa oli liittynyt luontevasti itsenäisen ja demokraattisen Suomen syntyyn ja sen tehtävien laajenemiseen. Talonpojan pojalla, lakimiehellä, finanssipoliitikolla, liberaalilla porvarilla ei ollut valittamista. Valtaa tavoittelevien ismien kannattajana hänellä ei ollut mitään saavutettavaa. Ryti oli aloittanut oppikoulun helmikuun manifestin aikoihin. Koulu- ja opiskeluvuodet olivat ajoittuneet sortovuosiin ja punaisen vallan aikoihin hän oli jo ollut kiivaassa työtahdissa. Vuoden 1918 tapahtumiin itse joutuneena hänelle oli muodostunut varsin vankka vakaumus myös punaisesta aatteesta.

Toisaalta nuorsuomalaisessa ryhmässä hän omaksui tasavaltalaiset ihanteet. Kontaktit anglosaksilaiseen maailmaan ja englantilaisten poliittiseen systeemiin vahvistivat hänen uskoaan parlamentarismin sopivuuteen. Sekä Neuvosto-Venäjän että Saksan totalitaariset järjestelmät demonstraatioineen eivät häntä viehättäneet. Hän edusti eleetöntä,

loistoa ja historiallisia lavastuksia karttavaa elämänmuotoa. Sille oli vierasta näytteillepano, jota sekä oikeisto- että vasemmistobolshevismi harrastivat. Se yhteistyö, johon Suomi pääsi tai joutui toisen maailmansodan aikana Saksan kanssa johtui tuskin henkilökohtaisista sympatioista. Kyseessä oli maan etu olemassaolon uhkan alla. Talousmiehen ei ole koskaan tarvinnut rakastaa kauppakumppaniaan; pienen kansan vastuuntuntoisen johtajan ei myöskään sallittu valita liittolaistaan. Riitti kun kumpikin osapuoli koki hyötyvänsä yhteistyöstä.

Historiallinen tilanne vuodesta 1941 lähtien oli aivan toinen kuin 1920- ja 1930-luvulla. Sanoihan Molotovkin, että sodalla on oma logiikkansa. Sota luo ja hävittää arvoja, loihtii uusia ilmiöitä. Vakuuttelusta huolimatta se ei ole normaalitila. Suomi lähti voittamaan vuonna 1941 alkanutta sotaa. Valtakunnan johto toimi ja puhui tavoitteen mukaisesti. Kansakunnan johtajat kokivat, että Suomi kamppaili olemassa olonsa puolesta. Heistä puolue-elämän eheyttäminen saattoi olla välttämätön ja ainoa keino ponnistusten onnistumiseksi. Kansakunnan kiinteyttä oli vahvistettava kaikin keinoin. Tätä taustaa vasten on nähdäkseni tarkasteltava niitä puheita, joiden mukaan Ryti olisi tuntenut myötätuntoa erästä IKL:läisten yritystä kohtaan. Sen tavoitteenahan oli yhdistää mahdollisimman moni puolue. Suomen Valtakunnan Liitto, jonka johtoon valittiin IKL:ää lähellä olleita henkilöitä ei kuitenkaan koskaan saanut minkäänlaista otetta Suomen politiikassa.

Eikä Ryti sota-aikanakaan salannut käsitystään siitä, mikä yhteiskuntajärjestelmä sopi Suomen kansalle mikä ei. Vielä keväällä 1942 hän totesi, että länsimaisen demokratiamme puolustaminen on aatteellisen rakennelmamme runko. Sen ympärille oksittuvat muut länsimaiset elämänarvot. Tällaisen käsityksen manifestoiminen julkisuuteen oli tarkoitettu ennen kaikkea kotimaisille oikeistovoimille, jotka kiihkeästi kaipasivat päästä marssimaan Saksan perässä järjestämään uutta Eurooppaa. Puheeseen sisältyi kuitenkin viesti myös Saksalle. Suomi oli päättänyt vastedeskin määrätä omista asioistaan itse.

Työväenliikkeen johtomiehet arvostivat Rytiä monessakin mielessä

ja äänestivät häntä presidentinvaaleissa; mm. sen vuoksi, että hän heidän mielestään oli kansanvaltainen. Tämä käsitys jo sinällään todistaa, ettei Ryti ainakaan äärioikeistolaisiin kuulunut. Kuitenkin Rytin suhde vasemmistoon oli yhtä ongelmallinen kuin vasemmiston suhde häneen yleisellä tasolla. Vuoden 1918 kokemukset sekä jo Huittisten ja Mommilan tapahtumat loppuvuonna 1917, joihin tässä ei ole mahdollista puuttua, jättivät tietenkin jälkensä. Rustholli-tausta ja avioliitto Serlachiuksen sukuun kuuluvan naisen kanssa eivät myöskään ohjanneet Rytiä vasemmalle. Tärkein syy lienee kuitenkin tässäkin asiassa ollut persoonallisuus ja elämänasenne. Työväenliike merkitsi hänelle ennen kaikkea poliittista kiihotusta, jota kohtaan hän koko elämänsä ajan tunsi vastenmielisyyttä. Toinen tekijä oli tietenkin se, että poliittinen vasemmisto oli tietyllä tavalla sitoutunut kansainväliseen vallankumoukselliseen oppiin. Ryti näki – varsinkin 1920-luvulla – vasemmistoa ohjattavan Suomen vihollisen ja itsenäisyyden uhkaajan taholta. Ryti tunsi kyllä tiettyä mielenkiintoa sosialismia ja suunnitelmataloutta kohtaan, mutta se johtui lähinnä älyllisestä uteliaisuudesta.

Tässä tullaankin monien asioiden avaimeen Rytin persoonallisuudessa. Ehkä ihminen ei saa kaikkea. Rytissä äly peitti pitkälle tunne-elämän, tunne-elämän siinä merkityksessä, että häneltä puuttui kykyä eläytyä lähimmäisensä osaan. Hän otti ihmiset huomioon joukkona, lukuina, mutta persoonina ne saattoivat olla hänelle melko yhdentekeviä. Tämä ilmeni erittäin selvästi suhtautumisessa kapinasta syytettyjen rangaistuksiin, kapinavankien armahtamiseen sekä talouspulasta kärsiviin ja tiloiltaan häädettyihin talonpoikiin. Samaa asennetta kuvaa suhtautuminen karjalaiseen siirtoväkeen talvisodan jälkeen. Linjaan sopinee myös kannanotto 1943. Silloinhan Ryti sanoi Väestöliiton edustajille toivovansa joskus koittavan ajan, jolloin väestön laadun parantamiseksi ei fyysisesti tai psyykkisesti vajavaisille suotaisi välttämättä mahdollisuutta suvun jatkamiseen.

Voisi karkeasti yleistäen sanoa, että yhtä turhaa kuin yrittää tehdä Rytistä äärioikeistolaista yhtä turhaa on väittää häntä suureksi humanistiksi. Suomen kansan historian ja kohtalon kannalta katsoen oli

kuitenkin onni, että Ryti oli ennen kaikkea muuta rationalisti. Tämä koskee sitä Rytiä, joka toimi julkisuudessa. Kuva hänestä perheensä ja läheistensä kanssa voi olla täysin toinen. Todennäköisesti suuri eettinen etsijä paikansi asemansa, asenteensa ja toimintansa velvollisuuksiensa mukaan.

Hannu Heikkilä

TALOUSMIES EDUSKUNNASSA

Johdanto

"Onneksi meillä on Suomen Pankissa mies, Ryti, jonka intelligenssi on norja ja jolla on lahjoja ymmärtää asioita, eikä ole vain byrokraatti."

Näin purki päiväkirjassaan tuntojaan Kansallis-Osake-Pankin pääjohtaja J. K. Paasikivi lokakuussa 1931. Tuolloin elettiin talouspulan aiheuttaman kurimuksen syvimpiä hetkiä sen jälkeen, kun maailmanlaajuinen lama oli jo muutamaa vuotta aiemmin tullut Suomeenkin. Vaikutti siltä, että kaikki se työ, joka Suomen itsenäistymisen jälkeen vähän yli kymmenen vuoden kuluessa oli saatu aikaan, oli valumassa hukkaan. Suomenkieliseen talouselämään rakennetut organisaatiot olivat vaarassa murentua – jopa Kansallis-Osake-Pankin, suomalaisen talouselämän lippulaivan, osakkeiden arvo oli jyrkässä alamäessä. Paasikiven pankkimiesuran katkerimpia havaintoja oli, ettei edes KOP:n oma hallintoneuvosto ollut valmis taistelemaan pankin puolesta, vaan jätti kaiken johtokunnalle. Tässä tilanteessa pääjohtajan vastuu oli "hirmuinen" ja se painoi hirveänä painona sekä "esti yön unen". Keskeinen turva löytyi Suomen Pankista miehestä, joka puoluepoliittisesti oli kaukana Paasikivestä ja joka iältään oli selvästi nuorempaa sukupolvea. Vaikka Paasikivi ajoittain arvosteli ankarastikin Rytin johtamaa Suomen Pankin politiikkaa, oli miesten näkemykset talous- ja pankkipolitiikasta samansuuntaiset, kuten Pekka Suvanto ja Vesa Vares toisaalla tässä julkaisussa ovat todenneet. Lisäksi Ryti ja Paasikivi olivat talousasioissa yhteistyössä aiemmin kuin yleensä on tiedetty.

Palaamme syksystä 1931 yli kymmenen vuotta aikaisempaan

vaiheeseen vuoden 1919 alkuun. Ensimmäinen maailmansota seurauksineen, Suomen itsenäistyminen ja sitä seuranneet kipeät tapahtumat, suomalaisten omat haparoivat ensiyritykset päätöksentekoon itsenäisessä tasavallassa sekä ontuva kansainvälinen talousjärjestelmä olivat taustana Suomen liike-elämän pyrkiessä avaamaan ennen Saksaan suuntautuneita yhteyksiään länsivaltoihin. Tähän liittyi mm. se, että tammikuussa 1919 lähetettiin "liikkuva kauppavaltuuskunta" jäseninään johtavia vientiteollisuusmiehiä kuten Jacob von Julin ja Gösta Serlachius Englantiin, Ranskaan ja Yhdysvaltoihin. Tuloksena oli ulkomaankaupan – joka tosin edellisenä vuonna oli ollut lähes täysin pysähdyksissä – täyskäännös idästä länteen. Lisäksi odotettiin yleisesti, että bolshevikkien vallankumous romahtaisi nopeasti omaan mahdottomuuteensa ja avaisi uudelleen taloussuhteet itään.

Näistä orastavista myönteisistä merkeistä huolimatta talousvaikeudet olivat niin ylitsepursuavia, että monien mielestä oli epärealistista odottaa Suomen voivan selviytyä itsenäisenä niiden yli. Kysymys oli konkreettisesti leivästä, sillä viljan tuonti Venäjältä oli loppunut jo vuonna 1917, vuoden 1918 tapahtumat olivat suurelta osin estäneet kevätkylvöt ja kylvetyilläkin mailla vuoden sato jäi laihaksi. Talven 1918/1919 varalle tehtiin tiukka säännöstelyohjelma, mutta siitä huolimatta tiedettiin, että ulkomailta oli pakko saada elintarvikkeita, jos mielittiin pysyä hengissä. Teollisuustoiminnan elpymistä hidastivat ennen kaikkea raaka-aineiden ja tarvikkeiden saantivaikeudet. Tuotannon kannalta tärkeiden tavaroiden tuonti oli vaikeaa, kun taas kulutustavaroiden – joskin korkeaan hintaan – ostaminen oli suhteellisesti helpompaa. Kun tuontia vuoden 1919 viimeisiin kuukausiin asti rajoitettiin lievästi, paisui tuonti arvoltaan varsin korkeaksi. Vientiä puolestaan haittasivat erityisesti vuoden 1919 alkupuolella ulkomaiset tuontirajoitukset sekä laivauksiin tarvittavan tonniston puute siten, että varastoihin kertyneestä puutavarasta voitiin viedä alle puolet. Kun lisäksi tuontitavaroiden hinnat nousivat nopeammin kuin vientihinnat, tuli vuoden 1919 kauppataseesta erittäin epäedullinen: tuonnin arvo oli 2.505 miljoonaa markkaa, kun taas viennistä saatiin vain 874 miljoonaa markkaa eli ainoastaan 35 % tuonnin arvosta. Tilanteen korjaamiseksi tuonti-

säännöstelyä tiukennettiin vuoden 1920 alusta lähtien ja maaliskuussa 1920 korotettiin melkein kaikkia tulleja 200 %. Kauppatase alkoikin parantua, mutta vienti ei silti kattanut kuin 80 % vuoden 1920 tuonnista. Kauppatase oli vielä seuravanakin vuonna alijäämäinen, mutta tuolloin jo edellisvuosia vähemmän.

Kauppataseen passiivisuus, valuuttakeinottelu sekä epäonnistuneet yritykset saada ulkomaista luottoa olivat niitä taloudellisia tekijöitä, jotka keskeisesti vaikuttivat Suomen markan arvon alentumiseen. Suomen markan kansainväliseen arvostukseen vaikutti osaltaan myös poliittinen tilanne. Suomen ja Venäjän väliset suhteet olivat selkiytymättömät, minkä lisäksi kevään 1918 sodan perintö nuorelle valtiolle oli omiaan herättämään epäluuloja ulkomaisissa talouspiireissä. Sosiaalisten ja valtiollisten ristipaineiden alla suomalaiset eivät näyttäneet voivan sopia edes talouspolitiikan peruslinjoista, valtiomuodosta tai hallituspolitiikasta puhumattakaan. Hintojen nousu, itsenäisyyden myötä tulleet uudet menoerät kuten esimerkiksi puolustusvoimien ylläpito ja ulkoasiainhallinnon menot sekä monet muut tekijät kasvattivat valtion menoja nopeasti vuosina 1919–1921. Tämä johti sekä välittömien että välillisten verojen kasvuun.

Monista vaikeuksista huolimatta Suomen talouselämän johto oli selvillä siitä, että ulkomaankaupan ja erityisesti puutavaran viennin elpyminen olisivat olennainen edellytys maan hyvinvoinnin kasvulle. Oltiin paljolti yksimielisiä siitä, että monimutkainen ja epäkohdissaan syvään katkeruuteen johtanut säännöstely niin valuutta- kuin tavarakaupassakin oli välttämätön paha, josta oli ennen pitkää päästävä kohti tulleilla säädeltyä ulkomaankauppaa. Mielipiteet erosivat kuitenkin voimakkaasti siitä, milloin olisi sopiva ajankohta säännöstelyn purkamiselle. Erityisesti Suomen Pankki ja pankkivaltuusmiehet, joiden harteilla oli Suomen markan arvon ylläpitäminen, kannattivat säännöstelyä lähinnä liiallisen tuonnin estämiseksi. Tuonnin rajoittamista kannattivat myös maanviljelijät, jotka kokivat ulkomaisen elintarviketuonnin omien etujensa vastaisena. Sen sijaan useimmat kauppiaat uskoivat kysynnän ja tarjonnan lain pitävän huolta niin markan arvosta kuin tuonnin kohtuullisuudestakin. Luvanvarainen kauppa, johon

haittapuolena liittyi salakuljetus ja musta pörssi, koettiin kauppiaspiireissä kahlitsevana ja usein epäoikeudenmukaisena.

...eikä ole vain byrokraatti

Edellä kuvatussa tilanteessa eduskunta joutui luomaan lähtökohtia maan talouden hoidolle. Sekä Martti Turtola että Juhani Suomi ovat tutkimuksissaan tulleet johtopäätökseen, ettei Risto Ryti näkyvästi osallistunut eduskunnan yleisistuntoihin, vaan hänen roolinsa korostui pikemminkin valiokuntatyössä. Kuten Turtola toteaa, Ryti toimi valtiopäivämiesuransa aikana valtiovarainvaliokunnan jäsenenä viidesti, minkä lisäksi hän oli mm. 1920 valtion sekä Suomen Pankin tilintarkastajana. Eduskunnan pöytäkirjoja tutkittaessa voidaankin havaita, että vuoden 1919 valtiopäivien talouspoliittisissa kysymyksissä Risto Ryti otti lyhyesti kantaa oikeastaan vain valuuttakauppaan, sähkövoiman siirtoon sekä valtion tulo- ja menoarvioon. Mutta kansanedustajan vaikeneminenkin voi kertoa jotain, minkä vuoksi kyseisen ajan tapahtumia on syytä tarkastella yksityiskohtaisemmin.

Huhtikuun lopussa 1919 eduskunta sai käsiteltäväkseen hallituksen esityksen jatkaa valuuttakaupan säännöstelyyn oikeuttavia valtuuksia. Tässä yhteydessä Ryti käytti lyhyen puheenvuoron, jossa hän korosti välttämättömyyttä jatkaa säännöstelyä. Hän vetosi kauppataseen passiivisuuteen ja viittasi siihen, miten ennen sotaa puutavaran viennillä oli voitu peittää viljan tuonti, kun taas sodan jälkeen puutavaran hinta oli noussut hitaammin kuin viljan hinta, joten puutavaraa olisi pitänyt saada viedyksi paljon enemmän. Tässä tilanteessa eduskunnan enemmistö piti valuuttakaupan säännöstelyä perusteltuna, ja hallitus sai valtuutensa.

Säännöstelyjärjestelmästä käytiin useita katkeria kiistoja, joiden tuoksinaan myös Risto Ryti joutui. Taustalla oli 1900-luvun alun suomenkielisten kauppiaiden heräävä kiinnostus tuoda maahan ulkomaisia tavaroita kaukaisistakin kohteista. Yksi tällainen yritys oli Kontro & Kuosmanen, jota suomenkielisen liike-elämän pankki KOP

rahoitti. Kaarlo Elias Kontro ja Juho Kuosmanen olivat molemmat alle 30-vuotiaita "self-made" miehiä perustaessaan 1913 suomenkielisessä liike-elämässä aiemmin tuntemattoman tuonti- ja vientiliikkeen. Ensimmäisen maailmansodan aikana ulkomaankauppa ei voinut kukoistaa, ja kun 1918 ulkomaankauppa tyrehtyi lähes kokonaan, KOP:n antama rahoitus lisääntyi entisestään. Pankin aloitteesta Kontro & Kuosmanen liitettiin Suomen Kahvituonti Oy:öön, jonka puolestaan joukko kahvin tukkuliikkeitä oli perustanut elokuussa 1917 tuodakseen kahvia suoraan tuottajamaista. Yhdistämällä voimavarat toimintapohjaa voitiin laajentaa, jolloin yrityksen nimikin muutettiin vuoden 1918 joulukuussa Suomen Valtamerentakainen Kauppa Oy:ksi.

K. E. Kontro tuli Valtamerentakaisen yhdeksi suurimmista omistajista ja sen hallintoneuvoston jäseneksi, mutta varsinaisesti hänen osalleen tuli Kontron ja Kuosmasen yhdessä ostamien teollisuuslaitosten eli Reposaaren Höyrysaha Oy:n, Viipurin Saha Oy:n ja myöhemmin myös Suolahden vaneritehtaan johtaminen. Juho Kuosmanen jäi Valtamerentakaisen toimitusjohtajaksi. Hänen lisäkseen johtokuntaan tuli S. A. Hohenthal (myöhemmin Harima) sekä nuori etevä talousjuristi Risto Ryti. Kuten tunnettua, Ryti hoiti Alfred Kordelinin testamentin toteuttamisen yhteydessä edellä mainitun Reposaaren Höyrysaha Oy:n myyntiä. Kordelinin pesän sekä siihen liittyneen rahaston asioiden tultua selvitettyä hän oli vapaa siirtymään toisen työnantajan palvelukseen. Rytin työsopimus tehtiin 12.1.1919 kolmeksi vuodeksi, jonka jälkeen se olisi ilman irtisanomista jatkunut samoin ehdoin seuraavat kolme vuotta.

Säännöstelyjärjestelmästä käydyssä kärjekkäässä keskustelussa vapaakaupan puolustajat pyrkivät pääsemään eroon lupajärjestelmästä kaivamalla esiin sen kaikki haittapuolet. Niinpä vuoden 1919 valtiopäiville ryhmä ruotsalaisen puolueen edustajia teki anomus-ehdotuksen, jossa esitettiin lisenssijärjestelmän poistamista ja tuonnin vapauttamista. Anomus meni normaalia tietään talousvaliokuntaan, joka kuitenkin ehdotti, että aloite saisi raueta. Talousvaliokunnan kaksi jäsentä, ruotsalaiset Johan Broända ja Georg Schauman jättivät vas-talauseensa talousvaliokunnan mietintöön.

Ennen kuin tämä aloite tuli eduskunnan käsittelyyn, julkisuudessa aloitettiin sanaharkka. Vuoden 1920 alussa ruotsinkielisissä lehdissä alkoi esiintyä vihjailuja Valtamerentakaisen epäilyttävistä toimista, ja lopulta Hufvudstadsbladet julkaisi 19. helmikuuta näkyvästi kolmen palstan artikkelin Valtamerentakaiseen liittyvistä väärinkäytöksistä. Pääsyyte oli, että Valtamerentakainen oli hallituksen luvalla saanut enemmän tuontilupia kuin mikään muu yritys. Lisäksi se oli lehden mukaan tuonut maahan hämäräperäisen erän marmeladia ja muutoinkin toiminut vastoin hyviä kaupankäynnin periaatteita. Yrityksen taustat ja johtohenkilöt käytiin nimeltä mainiten läpi – toimintaa rahoittanutta pankkia ja sen pääjohtajaa unohtamatta. Risto Rytin osalta mainittiin hänen yhteytensä eduskuntaan sekä Alfred Kordeliniin.

Suomenkielisen lehdistön ensi reaktion oli hämmennys. Hufvudstadsbladetia syytettiin asian yksipuolisesta käsittelystä, mutta tehokkaaseen vastahyökkäykseen ei kyetty. Tämä johtui paljolti Valtamerentakaisen haluttomuudesta vastata syytöksiin, ja tämä taas siitä, ettei yrityksen johdosta kukaan ollut valmis julkisuudessa käytävään väittelyyn. Ainoa siihen kyennyt Valtamerentakaisen johtaja eli Risto Ryti oli Ruotsiin, Norjaan, Englantiin, Ranskaan ja Hollantiin suuntautuneella matkalla. Kuvaavaa on, että ruotsinkielinen lehdistö leimasi Rytin matkan yritykseksi peittää hämäräperäiset liiketoimet, vaikka tosiasiassa Ryti oli lähtenyt aiemmin sovitulle matkalleen jo ennen julkisuudessa käytyä kinastelua. Lisäksi tämän "peittelymatkan" väitettiin suuntautuneen erityisesti Kööpenhaminaan, vaikkei Ryti käy-nyt siellä kyseisen matkan aikana lainkaan.

Itse asiassa Valtamerentakaisesta oli ensimmäisten lehtikirjoitusten jälkeen sähkötetty Rytille Pariisiin ja pyydetty tätä palaamaan heti Suomeen. Tuon ajan oloissa viestit olivat lyhyitä, eikä sähke kertonut kiireisen paluutarpeen syytä, joten tapahtumien taustoista epätietoinen Ryti päätti kerran kalliille matkalle lähdettyään poiketa paluumatkalla myös Hollannissa. Näin näyttämö Suomessa jäi ruotsinkielisille syyttäjille. Palattuaan lopulta Helsinkiin Risto Ryti järjesti lehdistötilaisuuden, jossa hän torjui syytteet toisensa jälkeen. "Tuomari Ryti oikoo vääristeltyjä tietoja", otsikoi Helsingin Sanomat 22. helmikuuta

1920. Ryti kertoi Valtamerentakaisen pikemminkin kärsineen kuin hyötyneen lisenssejä myönnettäessä. Väitteet hollantilaisen marmeladin ostosta olivat täysin perättömiä – Valtamerentakainen ei ollut edes hakenut tuontilupaa tällaiselle tuotteelle. Kun lisäksi Keskuskauppakamari asetti puolueettoman tutkijalautakunnan, joka myöhemmin päätyi Valtamerentakaisen kannalta myönteiseen ratkaisuun, asian todellinen laita alkoi paljastua. Hufvudstadsbladet referoi 23. helmikuuta pienessä artikkelissa Rytin antamia tietoja asettamatta niitä enää kyseenalaisiksi.

Eduskunnassa

Tällä välin edellä mainittu anomusehdotus tuonnin vapauttamisesta ja talousvaliokunnan mietintö olivat ehtineet eduskunnan käsittelyyn 13. helmikuuta ja käsittelyä jatkettiin maaliskuun puolella. Eduskunnassa ennen kaikkea ruotsalaisen puolueen edustajat kävivät puolustamaan ehdotusta ja kaivoivat esiin sanomalehdissäkin jo mainittuja epäkohtia aina maailmansodan vuosilta lähtien. Erityisesti Kontro & Kuosmasta, sen tytäryhtiöitä sekä Valtamerentakaista syytettiin keinottelusta ja niiden väitettiin saaneen kohtuuttoman paljon tuontilupia. Valtamerentakainen ja sitä lähellä olleet yritykset kuten Reposaaren Höyrysaha Oy vedettiin esille.

On erityisesti syytä panna merkille, että ehdotuksen eduskuntakäsittelyn aikana Risto Ryti ei lainkaan käyttänyt puheenvuoroa. Tähän palaan tuonnempana.

Anomusehdotus ei lopulta tullut hyväksytyksi, mutta eduskuntakäsittely ei kääntynyt myöskään lupajärjestelmän kannattajien voitoksi. Poliittisen voiton asiassa sen sijaan korjasi Juho Niukkanen, joka taitavasti käänsi asian osuusliikkeiden voitoksi saamalla läpi ponnen, jonka mukaan "eduskunta antaa asian raueta kumminkin kehottamalla hallitusta vastedes myöntämään lisenssejä etupäässä osuustoiminnallisille keskusliikkeille".

Valtion tulo- ja menoarvion yhteydessä kansanedustajat ajautuivat

jälleen kiistelemään säännöstelyjärjestelmästä. Erimielisyyttä syntyi siitä, pystyikö S.O.K. tuomaan riisiryynejä ja rusinoita edullisemmin kuin Valtamerentakainen. Risto Ryti ei enää vaiennut, vaan hänen vuoronsa tuli 8. maaliskuuta, jolloin hän sekä riisiryynien että rusinoiden osalta konkreettisesti osoitti, ettei Valtamerentakainen suinkaan ollut hyötynyt tilanteesta. Näin oli varsinkin sen vuoksi, että muut yritykset olivat käyttäneet myönnetyistä luvista ainoastaan noin 42 %, kun taas Valtamerentakainen 77 %. Rytin puheenvuoro sai niin S.O.K:n etua ajaneet kansanedustajat kuin maalaisliittolaisen osuusliikkeen perustajan Hannes Gebhardin polemisoimaan Rytiä vastaan. Rytin taktiikka oli kuivan yksinkertainen: oli mentävä asiatietojen yksityiskohtiin ja niillä tyrmättävä vastustaja. Tässä lainaus Risto Rytin puheenvuorosta eduskunnassa:

> "Suomen Valtamerentakainen Kauppaosakeyhtiö haki keväällä 1919 lisenssejä muutamille tuhansille tonneille riisiryynejä Englannista, jossa riisiryynejä siihen aikaan oli lähinnä saatavissa. Samoihin aikoihin hakivat muutkin liikkeet lisenssejä riisiryynille, joita myös suuri määrä myönnettiin. Kohta sen jälkeen tuli Englannissa vientikielto tälle tavaralle, minkä vuoksi nämä Suomen Valtamerentakaisen Kauppa Oy:n lisenssit joutuivat merkityksettömiksi. Myöhemmin haki ja sai Suomen Valtamerentakainen Kauppa Oy uusia lisenssejä riisin tuontia varten Ameriikasta, joiden nojalla se viime syksynä toi maahan riisiä samaan aikaan kuin S.O.K. ynnä monet muut liikkeet, ja ne hinnat, mitä Suomen Valtamerentakainen Kauppaosakeyhtiö velotti tästä tavarasta, olivat yleensä alhaisemmat kuin S.O.K:n velottamat hinnat."

Samalla tavoin Ryti tarkasteli rusinoiden tuontilisenssejä sekä hintoja päätyen Valtamerentakaisen kannalta rikkeettömään kuvaan.

Säännöstelyjärjestelmän murtuminen alkoi kesällä 1920. Rafael Erichin johtaman hallituksen kauppa- ja teollisuusministeri Leo Ehrnrooth kertoo muistelmissaan tulleensa kyseisen kesän aikana johtopäätökseen, jonka mukaan säännöstelystä valuuttakaupassa ja osittain tuonnissakin oli enemmän haittaa kuin hyötyä. Suomen Pankin johtokunta, valuuttaneuvosto ja äänestyksen jälkeen myös pankkivaltuusmiesten enemmistö kannattivat kuitenkin säännöstelyn jat-

kamista. Kun elokuun alussa 1920 myös hallituksen enemmistö asettui säännöstelyn jatkamisen kannalle, Ehrnrooth erosi ja hänen tilalleen hallitukseen tuli Hjalmar Procopé. Näiden tapahtumien yhteydessä talouselämän kahtiajako syveni entisestään. Julkisuudessa säännöstelyä ja tehtyjä ratkaisuja puolsi voimakkaimmin pankkivaltuusmiehiin kuulunut Suomi-yhtiön toimitusjohtaja W. A. Lavonius Helsingin Sanomissa ilmestyneissä artikkeleissaan – sen sijaan Uusi Suomi puolsi siirtymistä vapaampiin oloihin.

Tehdäkseen asiassa uuden aloitteen hallitus asetti J. K. Paasikiven johdolla toimineen taloudellisen neuvottelukunnan, jonka työn pohjalta valuuttakaupan säännöstely loppui 28. lokakuuta 1920. Paasikiven neuvottelukunta ei olisi edennyt kovinkaan nopeasti pois ulkomaankaupan säännöstelystä, mikä politiikka puolesta sai yhä enemmän kannatusta maan hallituksessa. Huomatessaan joutuvansa hallituksen kanssa eri linjoille, ja kun hallitus ei ottanut huomioon neuvottelukunnan ehdotuksia, Paasikivi erosi puheenjohtajan toimesta. Maaliskuuhun 1921 tultaessa tuli myös ulkomaankaupan säännöstely puretuksi. Vielä keväällä 1921 varovainen Ryti olisi ollut valmis jatkamaan ainakin osittaista säännöstelyä ja ehdotti asiaa valmistelemaan uutta taloudellista neuvottelukuntaa, jonka puheenjohtajaksi olisi jälleen tullut J. K. Paasikivi, mutta tällä ehdotuksella ei enää ollut riittävästi kannatusta. Vaikka lupajärjestelmä poistuikin, Hufvudstadsbladet jatkoi polemisointia ja väitti, että tuontiliikkeistä sekä Agros Oy että Stockmann Oy olivat jääneet Valtamerentakaista vähemmälle tuontilupia jaettaessa. Lopulta esiin ei kuitenkaan noussut mitään sellaista, mikä olisi johtanut sinänsä tuolloin usein käytettyyn oikeudelliseen syytetoimeen.

Vaikenemisen syitä

On tosiasia, ettei Ryti lähtenyt eduskunnassa puolustamaan Valtamerentakaista ruotsalaisen puolueen hyökätessä sen kimppuun. Tosin Ryti budjetin käsittelyn yhteydessä käytti puheenvuoron, joka oli yksi muutamasta lisenssijärjestelmää tukeneista kannanotoista eduskunnassa.

Ryti ja muut Valtamerentakaista lähellä olleet kansanedustajat pitivät viisaimpana vaieta hyökkäykset kuoliaaksi antautumatta tätä pitempään polemiikkiin. Lisäksi on ilmeistä, ettei Ryti pitänyt eduskuntaa soveliaana paikkana käydä kiistelyä yksityisten yritysten välillä. Voidaan toisaalta myös katsoa, että Rytille – eteenpäin pyrkivälle poliitikolle – tapaus osoitti sen, että toiminta julkisessa tehtävässä saattoi joutua ristiriitaan yksityisyrityksen johtajan aseman kanssa. Vaikka lupajärjestelmä tultaisiinkin poistamaan, syytökset "oman yrityksen" suosimisesta saattoivat toistua jonkin toisen asian yhteydessä. Kun Valtamerentakaisen taloudellinen asema lisäksi oli epävarma, Ryti katsoi viisaimmaksi irtisanoutua johtajan tehtävästä. Eron syyksi ilmoitettu "heikentynyt terveys" ei saa tukea ainakaan Martti Turtolan tutkimuksesta, minkä vuoksi ilmeisesti eron tosiasialliset syyt olivat aiemmin mainitut. Joka tapauksessa 21.12.1920 Valtamerentakaisen hallintoneuvosto nimitti Rytin tilalle johtokuntaan pankinjohtaja Johannes Lundsonin.

Kun alussa mainittiin Paasikiven ajoittain arvostelleen Rytiä, osa arvostelusta liittyi juuri edellä mainittuihin tapahtumiin. Ruotsinkielinen liike-elämä oli Paasikiven mielestä täysin kohtuuttomasti hyökännyt Valtamerentakaisen kimppuun. Tähän hyökkäykseen voitiin Georg Schaumanin tavoin käyttää jopa eduskuntaa, mikä osaltaan osoitti Paasikiven mielestä tasavaltaisen valtiomuodon heikkoutta. Puolustukseen tarvittiin suomenkielisten parhaiden voimien yhdistämistä tuota rintamaa vastaan, eikä silloin sopinut vaieta. Vaikeuksien voittamiseen tarvittiin asiantuntemusta ja ahkeruutta, eikä Paasikivi myöskään voinut hyväksyä Rytin eroa Valtamerentakaisesta juuri silloin, kun häntä eniten tarvittiin. Kun Ryti vielä kaiken kukkuraksi Valtamerentakaisesta erotessaan kieltäytyi tulemasta KOP:n leipiin, Paasikivi pettyi häneen entistä enemmän ja vuosia myöhemminkin kirjasi nämä tapahtumat Rytin virheiden luetteloon.

Vaikka joudummekin pois Risto Rytin tekemästä eduskuntatyöstä, on syytä lyhyesti ottaa esille vielä hänen toimintansa yksi piirre, joka nostatti J. K. Paasikiven arvostelua. Tämä liittyy Risto Rytin pääjohtajakauteen Suomen Pankissa. Kun Paasikivi 1923 kieltäytyi pääjohtajuudesta, hänen yhtenä perustelunaan oli se, että Suomen Pankki oli

mm. pankkivaltuusmiesten kautta riippuvainen eduskunnasta ja täten myös puoluepolitiikasta. Paasikiven mielestä keskuspankin olisi tullut olla täysin riippumaton, ammattimiesten johtama laitos. Sen sijaan Risto Ryti ei pääjohtajana halunnut kieltää puoluepoliittisiakaan kytkentöjä. Tämä tuli näkyviin mm. Suomen Pankin johtokunnassa, jossa Lauri af Heurlin edusti sosiaalidemokraatteja, minkä lisäksi Väinö Tanner mm. pankkivaltuusmiesten puheenjohtajana ja Risto Rytin ystävänä takasi suoran yhteyden työväenliikkeeseen. Puoluepoliittisuus korostui erityisesti Kyösti Kallion valinnassa johtokunnan jäseneksi 1927. Hänen osuutensa oli merkittävä, kun Suomen Pankki haki 1920- ja 1930-luvun vaihteen pulakautena kannatusta politiikalleen, jota kohtaan juuri maaseutuväen piirissä tunnettiin suurta epäilyä. Näiden toimien onnistumisen olisi Paasikivikin lopulta voinut edes päiväkirjalleen tunnustaa.

Ilkka Saraviita

"RIBBENTROP-SOPIMUKSEN" OIKEUDELLISTA ARVIOINTIA

Tasavallan presidentti Risto Ryti allekirjoitti 26.4.1994 Saksan valtionpäämiehelle (der Führer des Großdeutschen Reiches) Adolf Hitlerille osoitetun varmentamattoman asiakirjan, jonka ydinosan suomenkielinen versio kuului seuraavasti: "Huomioon ottaen sen aseveljeysavun, jota Saksa antaa Suomelle sen nykyisessä vaikeassa asemassa, selitän Suomen tasavallan presidenttinä, etten muutoin kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa tee rauhaa Neuvostoliiton kanssa enkä salli nimittämieni Suomen hallitusten tai kenenkään muun ryhtyä aselepoa tai rauhaa koskeviin keskusteluihin tahi näitä tarkoitusperiä palveleviin neuvotteluihin ilman Saksan valtakunnanhallituksen kanssa saavutettua yhteisymmärrystä." Asiakirjaa kutsutaan kirjallisuudessa yleisesti Ribbentrop-sopimukseksi. Käytän tässä kirjoituksessa tätä jossain määrin harhaanjohtavaa nimitystä. Tarkoituksenani on arvioida sen oikeudellista merkitystä valtiosään-töoikeuden ja kansainvälisen oikeuden näkökulmasta.[1]

* * *

Ribbentrop-sopimusta käsiteltiin virallisluontoisesti valtioneuvoston yleisistunnossa ja presidentin esittelyssä. Valtioneuvosto hyväksyi äänestyksen jälkeen sitoumuksen antamisen, ja tasavallan presidentti päätti asiasta presidentin esittelyssä. Presidentin päätöstä ei toimitettu eduskunnan hyväksyttäväksi. Asiakirja toimitettiin Saksaan, ja Adolf Hitler lähetti asiakirjaa koskevan vastauksen.[2] Menettelytapa noudatti pääpiirteittäin noottien vaihdolla tehtävän valtiosopimuksen kaavaa.[3]

Järjestelyn valtiosääntöoikeudellinen arviointi

Presidentti Rytin menettelyn on katsottu poikenneen Hallitusmuodon säännöksistä, koska sitoumusta ei käsitelty eduskunnassa. Toisaalta on katsottu, että hänen allekirjoittamansa, varmentamaton asiakirja oli yksityisluontoinen kirje Hitlerille, joten sitä ei voida arvioida tasavallan presidentin toimivallan käytön tai presidentin valtaoikeuksien näkökulmasta. Nämä arvioinnit ovat keskenään ristiriitaisia: jos kerran kyseessä oli yksityisluontoinen kirje, ei sitä tietystikään ole tarpeen eikä voidakaan toimittaa eduskunnan hyväksyttäväksi.

Jos lähdetään siitä, että Ribbentrop-sopimus sisälsi Suomea suhteessa Saksaan oikeudellisesti sitovan kansainvälisoikeudellisen velvoittautumisen – mikä seikka on kiistetty – on kysyttävä, olisiko tällainen velvoite edellyttänyt eduskunnan suostumuksen. Jos näet eduskuntahyväksyntä olisi ollut tarpeen, mutta sitoumus olisi annettu ilman sitä, joudutaan kysymään, oliko velvoittautuminen kansainvälisoikeudellisesti sitova. Samaten joudutaan kysymään, kuka oli oikeudellisessa vastuussa valtiosäännön vastaisesta menettelystä (tasavallan presidentti on oikeudellisessa vastuussa vain maan- ja valtiopetoksesta, eikä kummastakaan voinut tässä tapauksessa ollut kysymys).[4] Lopuksi on arvioitava – mikäli sitoumus katsottiin ainakin Rytiä ja Linkomiehen hallitusta oikeudellisesti sitovaksi – saattoiko Suomi oikeudellisesti pätevällä tavalla irrottautua sitoumuksesta presidentin ja hallituksen vaihdoksen välityksellä, kuten tapahtui.

HM 33, 1 §:n mukaan "Sodasta ja rauhasta presidentti päättää eduskunnan suostumuksella". Tuona aikana HM 30 §:ssä säädetty ylipäällikön valta oli luovutettu marsalkka Mannerheimille. Jätän pelkän maininnan varaan ongelman, olisiko Ribbentrop-sopimuksen kaltainen sotatoimiin välittömästi liittynyt sitoumus ehkä edellyttänyt myös ylipäällikön myötävaikutuksen. Aseleposopimuksen voidaan ehkä katsoa kuuluvan ylipäällikön toimivallan piiriin. Kun aselepo sittemmin tehtiin, sekä ylipäällikönvalta että ulkopolitiikan johtovalta olivat saman henkilön, presidentti Mannerheimin käytössä.

Mielestäni Rytin kirje ei sisältänyt rauhanteosta ja aseleposopi-

muksesta Saksan suostumuksetta pidättäytymisen lisäksi muita velvoitteita, joiden olisi voitu katsoa vaativan eduskunnan suostumuksen. Sodasta ja rauhasta päättämistä sääntelevän HM 33 §:n säännöksen taustalla voidaan nähdä Ruotsin vallan aikaiset perustuslakikiistat: erimielisyydet siitä, voiko kuningas yksin päättää hyökkäyssodasta. Vuoden 1772 hallitusmuodon 48 §:n mukaan"“Kuningas älköön sotaa ja vainoa nostako, Valtakunnan Säätyjen myöntymättä ja suostumatta." Kustaa III lavastutti hyökkäysteon Venäjän taholta ja aloitti näennäisesti puolustussodan. Hanke tuli kuitenkin ilmi. Kuningas säädätytti sittemmin vuoden 1789 Yhdistys- ja vakuuskirjan, joka antoi kuninkaalle vallan yksin päättää sodan aloittamisesta, rauhasta ja liitosta, 1. kohta)[5]. Vielä 1900-luvun alkuvuosien ja siis 1919 hallitusmuodon valmisteluajan kansainvälinen oikeus piti muunlaistakin kuin puolustussotaa eräissä oloissa sallittuna kansainvälisen politiikan välineenä. Niinpä Kansainliittoa edeltäneen kauden kansainvälisessä oikeudessa sotatoimia pidettiin sallittuina sanktioina sopimusvelvoitteitaan rikkonutta valtiota vastaan.

HM 33 §:n säännös sodasta ja rauhasta päättämisestä eduskunnan myötävaikutuksella voidaan siis nähdä tasavallan presidentin ulkopolitiikan johtovallan rajoituksena.

Voidaan kysyä, sisälsikö Ribbentrop-sopimus sitoumuksen sodasta (sen jatkamisesta) vai rauhasta (siitä pidättäytymisestä). Joka tapauksessa sitoumuksen sisältönä oli se, ettei tasavallan presidentti tee sopimusta aselevosta tai rauhasta ulkopolitiikan johtajana HM 33 §:n mukaan ilman eduskunnan suostumusta. Presidentti Ryti oli pitkään sillä kannalla, että sitoumukselle tulisi saada eduskunnan suostumus. Hän selvitytti tätä tulkintakysymystä ja asetti sitoumuksensa ehdoksi, että hänen osoitetaan toimivan valtaoikeuksiensa puitteissa silloinkin, kun hän allekirjoittaa sodankäyntiin sitovan asiakirjan, jota ei toimiteta eduskunnan hyväksyttäväksi. Tämän epäkiitollisen oikeudellisen legitimointi- ja selvitystehtävän eteen joutui OTT, sittemmin kansainvälisen oikeuden ynnä valtiosääntöoikeuden professori Erik Castrén. Hänen lausuntonsa otettiin liitteeksi sekä valtioneuvoston yleisistunnon että presidentin esittelyn pöytäkirjaan 26.6.1944, ja Castrén, joka tuolloin

toimi ulkoasiainministeriön neuvottelevana virkamiehenä, esitteli asian hallitukselle (valtioneuvoston yleisistunnolle).

Castrénin päättely voidaan tiivistää seuraavasti: HM 33 §:n säännöksen keskeinen sisältö on se, että sodan julistamiseen eli aloittamiseen ja rauhantekoon tarvitaan eduskunnan myötävaikutus. Kun sota on alkanut, eduskunnalla ei ole toimivaltaa pakottaa tasavallan presidenttiä tekemään rauhansopimusta. Näin ollen presidentti – pysymällä passiivisena – voi, sallimalla sotatoimien jatkumisen, estää rauhan palauttamisen. Tästä seuraa, että tasavallan presidentti voi jäljellä olevaa toimikauttaan koskevalla tavalla sitoutua olemaan tekemättä rauhansopimusta.[6] Tämä argumentaatio ei ehkä ole erityisen vakuuttavaa, joskin se on näköjään sopusoinnussa edellä mainitun historiallisen taustansa kanssa (valtion päämiestä tarkoittava hyökkäyssodan aloittamiskielto).[7] Ei esimerkiksi voida suoralta kädeltä väittää, että valtioelin voi yksipuolisesti ja valtiota sitovalla tavalla sitoa vastaisuutta koskevan päätösvallan käyttönsä.

Totesimme jo, että Ryti oli pitänyt ehdottomana edellytyksenä asiakirjan allekirjoittamiselle ilman eduskunnan suostumusta menettelyn valtiosäännönmukaisuuden vahvistavan asiantuntijalausunnon saamisesta. Eduskunnan hyväksynnän saaminen oli epätodennäköistä. Ilmeisesti eduskunta lisäksi haluttiin pitää erossa ja vapaana poliittisluontoisesta vastuusta tästä sitoumuksesta. Näissä oloissa Erik Castrén oli epäilemättä vaikeassa asemassa, ja hänen lausuntoaan tulee arvioida tätä taustaa vasten.

Sotasyyllisyysoikeudenkäynnin päätteeksi annetussa tuomiossa ei esitetty tulkintoja HM 33 §:stä, mutta tuomioistuin totesi langettavaan tuomioon johtaneen päätöksensä perusteluissa sitoumuksen annetun ilman eduskunnan suostumusta.

Alkujaan presidentti Ryti edellytti myös oikeuskanslerin antavan lausunnon menettelyn valtiosäännönmukaisuudesta. Sellaista ei annettu, mutta oikeuskanslerin estyneenä ollessa virallisessa kokouksessa hänen sijallaan toimineen apulaisoikeuskanslerin taholta ei esitetty huomautusta presidentin menettelyn perustuslain vastaisuudesta. HM 57 §:n 2 momentin säännöksen mukaan oikeuskanslerin virkavelvollisuuksiin

kuuluu tehdä huomautus, jos hän katsoo presidentin päätöksen olevan lain vastainen. Oikeuskanslerin vaikeneminen valtioneuvoston yleisistunnossa ja presidentin esittelyssä lienee katsottava menettelyn (perustus)lainmukaisuuden hyväksymiseksi.

Ribbentrop-sopimuksen oikeudellinen velvoittavuus

Rytin allekirjoittaman asiakirjan tai sen ja Adolf Hitlerin vastauskirjelmän muodostaman kokonaisuuden (noottien vaihdolla tehdyn sopimuksen kaltainen järjestely) oikeudellista velvoittavuutta voidaan arvioida sekä valtiosääntöoikeuden että kansainvälisen oikeuden näkökulmasta. Tälläkin kohtaa on muistettava, että oikeudellinen velvoittavuus on nähtävä ajan ankarien olosuhteiden todellisuutta vasten. Kannanmäärittely velvoitteen sitovuuteen oli ilmeisessä riippuvuussuhteessa Saksan sotaonneen. Saksan sotavoimien mitä ilmeisin tappio antoi uudelle presidentille, marsalkka Mannerheimille, joka kylläkin ylipäällikkönä oli voimakkaasti puoltanut sitoumuksen antamista, mahdollisuuden yksipuolisesti ilmoittaa, ettei Rytin allekirjoittama asiakirja sitonut häntä. Saksalla ei tuossa vaiheessa ollut mahdollisuutta huolehtia siitä, että Suomi valtiona pitää kiinni sitoumuksesta. Oikeudellisesta velvoittavuudesta irrottautumista ei nähdäkseni olisi voitu perustella kansainväliseen oikeuteen kuuluvalla rebus sic stansibus -periaatteella eli sillä, että sopimuksen jälkeiset olosuhteet olivat muuttuneet niin perusteellisesti, ettei sopimuksen voida katsoa enää sitovan.

Eräissä suomalaisissa puheenvuoroissa katsottiin, että sitoumus oli annettu pakkotilan omaisissa oloissa, minkä vuoksi se ei ollut sitova. Tähän on todettava, että vain sellainen fyysinen pakko, joka kohdistetaan sopimusneuvottelijaan, pääsäännön mukaan voi aiheuttaa sitoumuksen pätemättömyyden. Muussa tapauksessahan lähes kaikki toisen osapuolen kannalta tappiollisen sodan päätteeksi solmitut rauhansopimukset olisivat pätemättömiä.

Linkomiehen hallitus katsoi Ribbentrop-sopimuksen sitovan toimivaltaansa käydä neuvotteluja rauhansopimuksesta. Presidentin vaih-

doksen yhteydessä suoritettiin hallituksen vaihdos.

Alussa totesimme, että Rytin sitoumus tehtiin hallitusmuodon säätämiä, tasavallan presidentin päätösvallan käyttömuotoja noudattaen. Asiakirjan hyväksyntää valmisteleva päätös tehtiin valtioneuvoston yleisistunnossa, ja presidentti päätti allekirjoittamisesta virallisessa, päätösvaltaisessa presidentin esittelyssä apulaisoikeuskanslerin ollessa kummassakin tilaisuudessa saapuvilla. Suomalaisessa kirjallisuudessa esitetty väite, että kysymyksessä oli presidentin yksityishenkilönä antama kirje tai kirjallinen vakuutus, ei nämä muotosäännöt huomioon ottaen ole vakuuttava. Jos kysymyksessä olisi ollut yksityiskirje (ns. myllykirje), sitä tuskin olisi voitu käsitellä hallitusmuodossa säädettyjä muotomääräyksiä noudattaen. Voidaan kysyä, miksi muotomääräyksiä noudatettiin näinkin tarkasti; olisihan Ryti voinut toimittaa sitoumuksensa Adolf Hitlerille niinkin, että asia olisi käsitelty esimerkiksi vapaamuotoisesti iltakoulussa, jolloin olisi voitu todeta, että sen antamisella on hallituksen (enemmistön) tuki. Syytä tiukkaan muotomääräyksien noudattamiseen voidaan toistaiseksi vain arvailla. Ehkä syynä oli perinteinen suomalainen legalismi. Tai sitten sopimusta pidettiin oikeudellisesti velvoittavana. Tai sitten menettelyllä haluttiin hämäävästi vaikuttaa saksalaiseen osapuoleen.

Se, että presidentin päätöstä ei varmennettu ulkoministerin toimesta, oli kylläkin valtiosääntöoikeuden kannalta muotovirhe; päätöksentekomenettely oli tässä suhteessa HM 34, 2 §:n vastainen ("presidentin päätökset ovat, voimaan tullaksensa, presidentin allekirjoitettavat ja sen ministerin varmennettavat, joka on asian esitellyt"). Toisaalta esittelyn suorittanut ulkoasiainministeri oli kannattanut asiakirjan allekirjoittamista yleisistunnossa eikä ilmoittanut eriävää mielipidettä presidentin esittelyn pöytäkirjaan. Kukaan ministereistä ei esittänyt HM 35 §:ssä tarkoitetulla tavalla väitettä presidentin päätöksen lainvastaisuudesta tai pidättynyt päätöksen varmentamisesta sen perustuslain vastaisuuden vuoksi. Valtioneuvosto vastasi päätöksestä sekä oikeudellisesti että poliittisesti. Presidentti Risto Rytin päätöstä allekirjoittaa Ribbentrop-sopimus voidaan tuskin pitää mitättömänä tai valtiosääntöoikeudellisesti vaikutuksettomana, vaikkei asiakirjalle

hankittu eduskunnan suostumusta eikä kirjettä varmennettu. Mielestäni varmentamatta jättämisen korostaminen on toissijainen seikka, lähes juristeriaa, kun kaikkia muita muotomääräyksiä seurattiin erityisen tarkasti ja toimenpiteen perustuslainmukaisuudesta hankittiin OTT, kansainvälisen oikeuden dosentti Erik Castrénin lausunto, joka liitettiin virallisasiakirjoihin.

Jos varmentamatta jättämistä tarkastellaan kansainvälisen oikeuden näkökulmasta, sillä ei ole oikeudellista merkitystä: kansainvälisessä velvoittautumisessa noudatetaan muotovapautta. Valtionpäämiehen vieraan valtion edustajalle toimittama varmentamaton kirje, sitoumus ja jopa suullinen lupaus voi muodostaa valtiota sitovan, pätevän velvoitteen.

Järjestelyn kansainvälisoikeudellinen sitovuus

Presidentti Rytin Adolf Hitlerille antaman sitoumuksen kansainvälisoikeudellinen sitovuus on pyritty kiistämään erilaisin perusteluin. On sanottu, että koska kyseessä oli yksityisluontoinen kirje, sen sisältö ei voinut sitoa Suomea valtiona eikä Rytin seuraajaa tasavallan presidenttinä ja ylipäällikön vallan käyttäjänä. Toisena perustelujen linjana oli se, että Saksa ei toimittanut kaikkea lupaamaansa apua, jonka vuoksi se oli rikkonut sopimuksen. Kolmantena perusteluna oli se, että presidentti oli ylittänyt toimivaltuutensa, kun eduskuntaa ei kuultu, joten sopimus oli mitätön. Eri tahot esittivät eri yhteyksissä toisistaan poikkeavia perusteluja.

Kansainvälisoikeudellisen sitovuuden ongelma jakaantuu kahtia:

- Oliko sopimus alkuaankaan (Rytiä, Suomen hallitusta ja Suomea valtiona) sitova tai oikeudellisesti pätevä?
- Jos se sitä oli, rajoittuiko sitovuus Rytiin itseensä (sekä Linkomiehen hallitukseen) ja niin, että Suomea alkujaan sitoneesta velvoitteesta voitiin vapautua presidentin vaihdoksella?

Ribbentrop-sopimuksen sanamuoto viittasi suoraan siihen, että asiakirja sitoi vain presidentti Rytiä itseään sekä hänen nimittämäänsä

hallitusta. Linkomiehen muistelmien mukaan tämä oli suomalaisen osapuolen perustavoite Ribbentropin kanssa käydyissä neuvotteluissa. Sanamuodosta voidaan tehdä päätelmä, jonka mukaan velvoite pidättyä rauhansopimuksesta ja neuvotteluista muutoin kuin yhteisymmärryksessä Saksan kanssa rajoittui vain Rytiin itseensä. Toisaalta voidaan väittää, että presidentti toimii HM 33 §:ssä säädetyn ulkopolitiikan johtovallan käyttäjänä tavalla, joka sitoo Suomen valtiona. Hitlerin vastauskirje oli laadittu tämän vaihtoehdon mukaisesti, ja saksalaisella taholla, mm. Saksan Suomen lähettilään Wipert v. Blüherin muistelmien mukaan, järjestelyn katsottiin sitovan Suomea valtiona ja siitä irrottautumisen olevan kansainvälisen oikeuden vastaista.[8] Voidaan myös väittää, ettei yksipuolista sitoumusta hevin olisi voitu kirjoittaa muussa muodossa. Tasavallan presidentti ratifioi valtiosopimukset vastaavan kaltaisin lupauksin henkilökohtaisesti taata sopimuksen noudattaminen, ja ratifiointi sitoo myös sen suorittanutta presidenttiä seuraavia valtionpäämiehiä ja Suomea valtiona.[9] Lopuksi voidaan kysyä, pyrkikö Suomen hallitus hämäämään toista osapuolta. Jos tästä olisi ollut kysymys, menettely olisi valtiosopimusoikeudellisesti omiaan puhumaan pysyvän sitoumuksen syntymisen puolesta. Kansainvälisessä oikeudessa sopimusten velvoittavuutta arvioitaessa lähdetään siitä, että sopimukset tehdään vilpittömässä mielessä, rehellisesti, eikä velvoitteista irrottautumista voi argumentoida väittämällä, että valtio teki sopimuksen hämäämistarkoituksessa ja tahallaan lainvastaisin menettelymuodoin.

Rytin antaman sitoumuksen kansainvälisoikeudellinen velvoittavuus on tahdottu kiistää kansainvälisoikeudellisin perustein. On sanottu, että koska Rytin antama sitoumus annettiin HM 33 §:n vastaisesti (sotaa koskeva sitoumus eduskuntaa kuulematta), se ei voinut sitoa Suomen valtiota kansainvälisoikeudellisesti.[10] Tämän teorian mukaan vain valtiosäännön muotomääräysten ja toimivaltasääntöjen mukaan suoritetut kansainvälisoikeudelliset velvoittautumistoimet sitovat valtiota kansainvälisoikeudellisesti. Tässä suhteessa kansainvälisen oikeuden kanta toimivaltanormit ylittäen annettujen sitoumusten tai tehtyjen sopimusten kansainvälisoikeudelliseen velvoittavuuteen oli vuonna 1944 epäselvä.

Tiivistetysti sanoen kansainvälisessä oikeudessa oli kaksi toisistaan poikkeavaa suuntausta tai teoriaa: valtiosäännön toimivaltanormien loukkaamattomuutta korostava linja ja valtion vilpitöntä mieltä ja velvoitteiden sitovuutta korostava linja.[11] Edellisen mukaan toimivaltanormeja rikkoen tehty sopimus tai annettu yksipuolinen sitoumus oli vaikutukseton eikä siis sitonut valtiota. Toisen teorian mukaan sopimuskumppanilta tai sitoumuksen saajavaltiolta edellytettiin vain vilpitöntä mieltä eli luottamusta siihen, että sitoumuksen antaja on toimivaltainen. Asia oli epäselvä siksi, että valtiosopimuksien tekemistä ja sitovuutta koskevat kansainvälisen oikeuden normit olivat tavanomaista, kirjoittamatonta oikeutta, jonka sisällöstä siis vallitsi erimielisyyksiä. Jälkimmäinen tulkinta oli edellistä laajemmin suosittu mm. siksi, että se korosti valtiosopimusten yleistä sitovuutta ja valtioiden välisen luottamuksen ja niiden keskisten sopimusten pysyvyyttä.

Kun otetaan huomioon edellä kuvattu, HM 33 §:ssä säädetyn sotaa ja rauhaa koskevan toimivaltanormin tulkinnanvaraisuus, voidaan väittää, ettei saksalaisilta voitu edellyttää tietoa siitä, että eduskunnan suostumuksen mahdollinen tarpeellisuus olisi tullut ottaa huomioon Rytin kirjeen tarkoittaman sitoumuksen oikeudellista velvoittavuutta arvioitaessa. Olihan menettelyn valtiosäännön mukaisuudesta annettu kansainvälisessä oikeudessa väitelleen henkilön asiantuntijalausunto, eikä menettelyn perustuslainmukaisuutta viran puolesta sekä valtioneuvoston yleisistunnossa että presidentin esittelyssä valvonut apulaisoikeuskansleri ollut reagoinut asiassa. Toisin sanoen menettelyn valtiosäännönmukaisuus oli suomalaisittainkin varmistettu.

Toisaalta historiakirjoituksessa on kerrottu, että kirjeen sanamuoto oli pitkän neuvottelun tulos, mikä viittaa siihen, että saksalaiset tiesivät sekä sen, että sitoumus oikeastaan olisi tarvinnut eduskunnan suostumuksen, samoin kuin sen, että Rytin sitoumus annettiin siinä nimenomaisessa tarkoituksessa, että siitä voidaan presidentin (ja hallituksen) vaihdoksella irrottautua.[12] Jälkikäteen arvioiden sitoumuksen oikeudellisen arvioinnin ydinkysymys on se, tiesikö saksalainen osapuoli näistä seikoista ja katsoi etujensa mukaiseksi tyytyä helposti irrottauduttavissa olevaan sitoumukseen tavanomaisen valtiosopimuksen

sijasta. Jos saksalainen osapuoli toimi ns. vilpittömässä mielessä (uskoen, että sopimus sitoi Suomea valtiona ja oli pätevästi tehty), ja varsinkin, jos suomalainen osapuoli pyrki harhautukseen tai ylläpiti tietoisesti virheellistä käsitystä neuvottelun kohteena olevan asiakirjan oikeusvaikutuksista, sitoumuksen kansainvälisoikeudellista velvoittavuutta ei hevin voi kiistää.

Lähdeviitteet:

[1] Rytin allekirjoittaman asiakirjan oikeudellista luonnetta on suomalaisessa kirjallisuudessa käsitelty vähän. Syynä saattaa olla se, että asiakirja allekirjoitettiin pakkotilan omaisissa olosuhteissa, jolloin asiakirjan sisältämien velvoitteiden oikeudellinen arviointi on toissijaisessa asemassa suhteessa asiakirjan turvallisuuspoliittiseen merkitykseen. Suppeista oikeudellisista arvioinneista ks. Antero Jyränki, Presidentti (Juva 1981) ja Ilkka Saraviita, YYA-sopimus (Helsinki 1989), s. 333.

[2] Sopimusteksti käännöksineen sekä Hitlerin vastaus samoin kuin tässä kirjoituksessa mainitut Erik Castrénin lausunnot sekä valtioneuvoston yleisistunnon ja presidentin esittelyn salaiset pöytäkirjat löytyvät sotasyyllisyysoikeuden pöytäkirjoista, I osa, s. 70–74 sekä Risto Rytin kansiosta, Valtionarkisto. Asiakirjan antamiseen liittyviä tapahtumia kuvaavat mm. Edwin Linkomies, Vaikea aika (Helsinki 1970), s. 349, Väinö Voionmaa, Kuriiripostia 1941–1946 (Juva 1971), s. 359 ja Hannu Soikkanen, Sota-ajan valtioneuvosto – Valtioneuvoston historia II 1917–1966, s. 200.

[3] Adolf Hitlerin vastaus ("nootti") kuului ydinosaltaan seuraavasti: "Herr Staatspräsident. Ich danke Eurer Exzellenz für das Schreiben vom 26. Juni, dem ich entnommen habe, dass Finnland entschlossen ist, an der Seite Deutschlands den Krieg gegen Sowjetrussland zu führen, bis die Bedrohung Finnlands durch Sowjetrussland beseitigt ist, und dass Sie Waffenstillstand und Frieden mit Sowjetrussland nut im Einvernehmen mit Deutschland schliessen werden".

Vastausteksti on voinut yllättää suomalaiset, sillä Hitlerin vastauksen mukaan, ja toisin kuin Ryti kirjoitti, Suomi (valtiona) oli sidottu järjestelyyn. Tavanomaisessa noottienvaihdossa sopimusasiakirja toistetaan identtisenä. Kansainvälisessä sopimusoikeudessa vallitsee kuitenkin menettelymuotojen vapaus. Tarkkaan ottaen voidaan väittää, että Hitlerin vastaus sisälsi ehkä sopimusmuutosehdotuksen, jonka torjuminen olisi edellyttänyt Suomelta uutta kirjettä, missä velvoitteen kohdistuminen Suomeen valtiona olisi kiistetty tai myönnetty.

[4] Tarkoitan testissä normaalia valtiosääntöoikeudellista vastuuta. Ryti tuomittiin perustuslain säätämisjärjestyksessä säädetyn taannehtivan lain nojalla "virka-aseman väärinkäyttämisestä valtakunnan vahingoksi asian haarain ollessa raskauttavat pidettäväksi kymmenen vuotta kuritushuoneessa". Yhtenä rangaistukseen johtaneena toimenpiteenä mainittiin eräiden ministereiden osalta myötävaikutus Ribbentropp-sopimuksen tekemiseen ja Rytin osalta itse sitoumuksen antaminen.

[5] Ks. Beth Hennings, Fyra gustavianska studier (Stockholm 1967), s. 53.

[6] Castrén viittasi lausunnossaan 15.4.1943 päivättyyn laajempaan salaiseen lausuntoonsa, jossa oli jo pohdittu kysymystä, voiko tasavallan presidentti 1) tehdä puolustautumis- tai sodankäyntivelvoitteen sisältävän valtiosopimuksen ennen sotatoimia eduskuntaa kuulematta sekä 2) sotatoimien jo alettua tehdä sotaliittosopimuksen, jonka pääsisältönä on sodan jatkaminen yhteistä vihollista vastaan ja erillisrauhasta pidättyen eduskuntaa kuulematta. Tässä lausunnossa Castrén viittasi oikeuskirjallisuudessa esitettyihin toisistaan poikkeaviin tulkintoihin, jotka johtivat erilaisiin lopputuloksiin. Hän asettui melko vaikeaselkoisen argumentoinnin päätteeksi kannalle, jonka mukaan sodan aikana tehty, sodan jatkamiseen velvoittava sopimus edellyttää eduskunnan suostumuksen, koska tällainen sitoumus saattoi valtakunnan kohtalon kannalta olla vaarallisempi kuin ennen sotatoimien alkamista annettu sotaliittoa koskeva sitoumus.

[7] Sodasta päättämistä arvioinut Antero Jyränki kirjoittaa: "Pääsääntönä on HM 33 §:n mukaan, ettei sotavoimalle saa antaa määräystä aseelliseen toimintaan *ryhtymisestä* (harv. I. S.) vierasta valtiota vastaan, ennen kuin presidentti on tehnyt joko siitä tai sodanjulistuksesta päätöksen valtioneuvostossa ja eduskunta antanut tähän suostumuksensa. Keskeinen poikkeus tästä sään-

nöstä on puolustautuminen valtion joutuessa hyökkäyksen kohteeksi ". Antero Jyränki, Sotavoimain ylin päällikkyys (Vammala 1967), s. 93 ja 99.

[8] v. Blücher, Suomen kohtalonaikoja. Muistelmia vuosilta 1935–1944 (Porvoo 1950), s. 256 ja 400. Hänen mukaansa alkujaan poliittisluontoinen yhteistyösopimus (aseveljeyssuhde) oli muuttunut oikeudellisluontoiseksi sopimukseksi. Kuullessaan ulkoministeri Ramsaylta odotettavissa olevasta presidentin vaihdoksesta hän kertoo ilmoittaneensa pitävänsä itsestään selvänä, että tasavallan presidentin antama sitoumus sitoo hänen seuraajaansa. Linkomiehen muistelmien (s. 371) mukaan kansanedustaja, rikosoikeuden professori Salmiala oli antanut Saksan lähetystölle Ribbentropin Suomen vierailun aikana lausunnon, jonka mukaan tasavallan presidentti ei ilman pakottavaa syytä voi erota tehtävästään kesken toimikauden.

[9] Ratifiointiasiakirjan sisältö oli Ribbentrop-sopimuksen aikoihin seuraava: "NN, Suomen tasavallan presidentti, tekee täten tiettäväksi ... Tutkittuani ja tarkastettuani edellä olevan pöytäkirjan/sopimuksen olen, Tasavallan valtiosäännön minulle myöntämän vallan nojalla, hyväksynyt ja ratifioinut sen sekä vakuutan, että sitä rikkomatta noudatetaan. Vakuudeksi olen omakätisesti allekirjoittanut tämän ratifioimisasiakirjan ja sen sinetilläni vahvistanut..." Asiakirjan varmentaa ulkoasiainministeri.

[10] Suomen hallitus ilmoitti 25.8. virallisesti Berliinissä, ettei Rytin vakuutus ollut sitova, koska asiaa ei ollut alistettu eduskunnalle. Ks. Soikkanen, mts. 213. Suomi siis vetosi sitoumuksen tehottomuuteen valtiosääntöoikeudellisin perustein, ei korostuksin, että sitoumus koski vain Rytiä. Tässä vaiheessa valittiin toimivaltaylitysargumentti, joka kylläkin leimasi edellisen hallituksen ja tasavallan presidentin valtiosäännön rikkojiksi.

[11] Em. teorioista ks. esimerkiksi Antero Jyränki (1981), mts. 266. Vuodelta 1937 olevassa kansainvälisen oikeuden oppikirjassa S. R. Björksten, Rafael Erichiin ja Kaarlo Kairaan viitaten päätyy sääntöön, jonka mukaan sellainenkin valtiosopimus, jonka valtionpäämies on lopullisesti hyväksynyt ilman eduskunnan suostumusta – ja siis valtiosäännön vastaisella tavalla – vaikka suostumus olisi tarpeen, on valtiota kansainvälisoikeudellisesti sitova. Ks. Kansainvälinen Oikeus (Porvoo 1937) s. 205. Hän viittaa tuolloin tavanomaisoikeudellisena ja nyttemmin Wienin valtionsopimuskonvention nojalla voimassa olevaan sääntöön, jonka mukaan valtion päämiehellä on oikeus

valtion kaikinpuoliseen edustamiseen. (Jus representationis omnimodo). Kun eri valtioiden valtiosopimusvaltaa koskevat valtiosääntömääräykset poikkeavat toisistaan, ei valtiolta voida edellyttää toisen sopijavaltion valtiosääntönormien tarkkaa tuntemusta. Ribbentrop-sopimuksen tekemisen aikaan oli käytettävissä Kairan valtiosopimuksia koskeva tutkimus, jossa ajan teorioita kuvaillaan. Kaarlo Kaira, Valtiosopimuksista ja niiden tekemisestä (Helsinki 1932), erityisesti s. 151. Oikeustila vakiinnutettiin kirjallisen monenkeskisen sopimuksen muotoon. Wienin valtionsopimuskonvention 7, 2 artiklan mukaan sopijavaltio voi olettaa, että mm. valtionpäämiehet ovat valtionsa puolesta oikeutettuja sitoutumaan kaikkiin niihin sopimuksiin, joihin he käytännössä sitoutuvat, katsomatta siihen, mitä valtionsisäisessä oikeudessa säädetään. Vain valtiosäännön ilmeisellä loukkauksella voi olla sopimuksen tehottomaksi tekevä vaikutus (46 art.).

[12] Edwin Linkomies, mts. 352.